

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta

Bakalářská práce

DOBROČINNOST A FENOMÉN ALMUŽNY
v judaismu, křesťanství a islámu

Autor práce: Kateřina Lhotková Vranovská

Vedoucí práce: Mgr. Lucie Kolářová, Dr. Theol.

Studijní obor: Sociální a charitativní práce

Forma studia: kombinovaná

Ročník: 2023/2024

Prohlašuji, že jsem autorkou této kvalifikační práce a že jsem ji vypracovala pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu použitých zdrojů.

.....

27. 3. 2024

Kateřina Lhotková Vranovská

Děkuji vedoucí mé bakalářské práce paní Mgr. Lucii Kolářové Dr. Theol. za metodické vedení mé bakalářské práce, cenné rady a trpělivost.

Děkuji také mému muži za to, že mi byl oporou po celou dobu studia.

Obsah

Úvod	4
1. Základní výkladový rámec	
1.1 Chudoba: Pojem a typologie	7
1.1.1 Ekonomická chudoba.....	7
Absolutní chudoba.....	7
Relativní chudoba.....	8
1.1.2 Vztahová chudoba.....	9
1.1.3 Kulturní chudoba	10
1.1.4 Duchovní chudoba	10
1.2 Dobročinnost a almužna jako projevy milosrdenství.....	11
1.3 Sociální rozměr monoteistických náboženství.....	14
2. Dobročinnost v judaismu	15
2.1 Výše darů	18
2.2 Druhé přikázání	19
2.3 Maimonides – 8 stupňů dobročinnosti	19
2.4 Skutky milosrdenství	20
2.5 Chevra kadiša.....	21
2.6 Dobročinnost při svátcích židovského roku.....	22
3. Dobročinnost v křesťanství – charita, almužna, milosrdenství	23
3.1 Milosrdenství – skutky tělesného a duchovního milosrdenství	24
3.2 Otázka majetku	25
3.3 Vztah k chudým v raném křesťanství	26
3.4 Almužna	27
3.5 Křesťanská charita v době církevních otců	28
3.6 Křesťanská charita v době svobodné církve	30
3.7 Nástin dalšího vývoje	32
4. Almužna a dobročinnost v islámu.....	32
4.1 Islámská etika.....	32
4.2 Význam charity v islámské společnosti	33
4.3 Povinná almužna <i>zakát</i> jako jeden z pěti pilířů islámu	34
4.4 Dobrovolná almužna – <i>sadaqa</i> a její podoby	36

4.5	<i>Waqf</i> - dobročinné nadace	37
4.6	Dobročinnost o ramadánu a islámských svátcích	38
	Závěr	39

Ze svého majetku dávej almužnu. Nikdy neodvracej tvář od chudého a Bůh neodvrátí od tebe tvář svou. Almužnu vyměřuj podle své hojnosti; budeš-li mít mnoho, dávej víc, budeš-li mít málo, dávej méně, ale neváhej almužnu dát. Tak si založíš pěkný poklad pro den nouze. Neboť almužna osvobozuje od smrti a nedopouští vejít do temnoty. Almužna je cenný obětní dar pro všechny, kdo jej dávají před Nejvyšším. [...] Svůj chléb dávej hladovějícím a nahým svůj oděv. Ber ze všeho, čeho máš hojnost, a dávej almužnu; a když dáváš, neměj v očích lítost (Tob 4,7-11.16).

ÚVOD

Pro svou bakalářskou práci jsem zvolila téma dobročinnosti, která představuje tradiční způsob, jak lze zmírňovat chudobu a nouzi. Chudoba je fenomén, který můžeme nalézt ve všech společnostech i ve všech dobách. Otázka, jakým způsobem tento jev efektivně řešit, je stále aktuální. Chudoba a nouze existují i v současné společnosti, kde jsou projevem i důsledkem sociálních nerovností. I když jsou situace nejpalčivější chudoby a sociálních nerovností řešeny systémovými opatřeními sociální politiky, zůstává dobročinnost (almužna) coby projev přímočaré lidské pomoci nepostradatelná. Právě v současnosti jsme v naší společnosti svědky značného vzednutí spontánní dobročinnosti. V této souvislosti lze připomenout rekordní částku vybranou ve sbírce určené na operaci nemocného dítěte nebo (finančně) vyjádřenou solidaritu s pozůstalými po tragické střelbě na filozofické fakultě.¹

Ve své bakalářské práci se zabývám fenoménem dobročinnosti a almužny v pohledu třech monoteistických náboženství. Důvodem, proč jsem si zvolila toto téma, je stěžejní význam těchto tří náboženství. Nejen pro historické utváření společenských vztahů (zejména v euroamerickém civilizačním okruhu), ale také pro současné vstřebávání kultur vycházejících z těchto náboženství a jejich současnou vzájemnou komunikaci, jež se bezprostředně týká i sociální oblasti daných společností. Vzhledem ke společnému kořenu těchto náboženství, lze předpokládat, že se v nich nalézají i obdobné formy dobročinnosti. Tento předpoklad by měl být potvrzen popisem přístupu a praxe v rámci sledovaných náboženských systémů.

¹ DONIO: *Martínek může díky vám podstoupit léčbu v zahraničí*. Dostupné na www.donio.cz/zivot-pro-martinka

DONIO: *Pomohli jste rodině oběti střelby na FF UK*. Dostupné na www.donio.cz/aby-mohli-jit-dal

Práce je členěna do 4 kapitol. První kapitola je věnována relevantním pojmům, jako je chudoba, dobročinnost a almužna. Nouzi lze vnímat jako negativní společenský jev, který může být zmírňován dobročinností, jejímž projevem je například právě almužna. Pro pochopení fenoménu dobročinnosti je nutno objasnit, že chudoba nemůže být chápána pouze jako situace hmotného nedostatku, ale zasahuje všechny dimenze lidského života. V dalších kapitolách je předmětem zájmu způsob, jakým je v postupně představených monoteistických náboženstvích (judaismus, křesťanství, islám) tematizována dobročinnost. Na příkladech používání pojmů dobročinné praxe či almužny jsou ukázány podobnosti a rozdíly v přístupu k chudobě a jejímu řešení. Vycházím z toho, že výše zmíněný společný kořen daných náboženství vyplývá z historických i ideových souvislostí, neboť judaismus, křesťanství i islám na sebe bezprostředně navazují v klíčovém pojetí Boha a člověka. To má v kulturách založených na daných náboženstvích přímý dopad na to, jak je zde pojímána a organizována sociální sounáležitost. Cílem práce je představit, popsat a porovnat formy dobročinnosti a fenomén almužny ve třech monoteistických náboženstvích: judaismu, křesťanství, islámu.

1. Základní výkladový rámec

1.1 Chudoba: pojem a typologie²

Vždy existovali a budou existovat lidé, kteří se potýkají s nějakou formou chudoby. Chudoba je sociálním faktem, protože chudí lidé ve společnosti reálně existují. Současně může být i výkladovým schématem, protože sama společnost určuje, kdo je a kdo není chudý.

Chudobu lze charakterizovat jako nedostatek toho, co bytostně potřebujeme. Z těchto nenaplněných potřeb potom pramení pocity deprivace, kterou chudí lidé prožívají na různých úrovních (fyzické, psychické, sociální).³

Jako chudí jsou označováni lidé, kteří nemají zajištěny potřeby, které společnost považuje za základní. „*Množství ekonomických definic chudoby má jeden společný prvek: považují chudobu za nedostatečné zdroje k udržení přijatelného životního standardu*“⁴

² Pro účely této bakalářské práce vycházím z typologie chudoby, kterou nalezneme v knize KASPER W., *Milosrdenství*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury 2015. s. 126-127.

³ Srov. MATOUŠEK O. a kol., *Encyklopedie sociální práce*, Praha: Portál 2013 s. 334.

⁴ DOLEŽALOVÁ A., *Příběh chudoby: mezi spravedlností, milosrdenstvím a statistikou*. In HLAVAČKA, M. CIBULKA P. et alii, *Chudinství a chudoba jako sociálně historický fenomén*. Praha: Historický ústav 2013 s. 78.

1.1.1 Ekonomická chudoba

Absolutní chudoba

Z konceptu deprivace vychází mnoho definic chudoby. Pokud nedochází k naplnění základních životních potřeb, hovoříme o *chudobě absolutní* (lze také mluvit o *bídě* nebo *nouzi*). Jestliže lidé nemají dostatek nezávadné vody a potravin, oblečení, přístřeší, základního bezpečí atp., potom nemají zajištěny základní materiální statky a hovoříme o absolutní chudobě.⁵ V této podobě se chudoba objevuje především v tzv. „rozvojových“ zemích, typicky v subsaharské Africe, ale epizodicky jí zažívali při hladomoru i obyvatelé KLDR.⁶ V rámci euroamerické civilizace se v současnosti s absolutní materiální chudobou setkáváme zřídka. V historii však bývala častým jevem. Pro ilustraci lze zmínit hladomor na Ukrajině v letech 1932-1933.⁷

Relativní chudoba

V našich podmínkách lidé zažívají spíše *chudobu relativní*. Tedy pociťují určitý nedostatek při porovnání s druhými.⁸ Relativní chudoba je výsledkem nerovností ve společnosti a vztahuje se k tomu, co je v určité společnosti vnímáno jako standard. V České republice je výraznější nerovnost majetková nikoli příjmová.⁹ Chudoba přináší člověku určitá znevýhodnění. Chudí lidé mají v české společnosti většinou nízký společenský status. Ačkoliv se u nás uplatňuje princip sociálního státu, přináší chudoba deprivaci, nerovné příležitosti, nedostupnost určitých zdrojů i sociální vyloučení, jehož krajní podobu představují lidé bez domova.

Většinová společnost nezřídka zastává názor, že si lidé za svou situaci mohou sami, že nejsou dostatečně motivováni najít si nějaké nebo lépe placené zaměstnání, že jim více vyhovuje pobírat sociální dávky než pracovat. Tyto představy však bývají zkreslené a do značné míry neodpovídají skutečnosti.¹⁰ Mnozí z těch, kdo jsou v hmotné nouzi, pracují, ovšem na špatně placených pozicích, kde se jejich výdělek pohybuje na úrovni minimální mzdy a nepostačuje na pokrytí základních životních potřeb. Situaci jim znesnadňují i flexibilní pracovní úvazky či práce pouze na „dohodu“, nebo podobné pracovní úvazky, které postrádají sociální zajištění, jaké poskytuje trvalý pracovní poměr. Obecně se o

⁵ Srov. MATOUŠEK O. a kol., *Encyklopedie sociální práce*, s. 334.

⁶ Srov. NOVÁČEK P., Chudoba a bohatství v čase civilizační proměny. In AMBROS P. (ed), *Nouze, chudoba, bohatství: Výhledy do postrestituční epochy života církvi*. Olomouc: Centrum Aletti, Refugium Velehrad-Roma 2015 s. 321-322.

⁷ Srov. HAPEREN V.M., *Holocaust a jiné genocidy*. Polanka nad Odrou: Občanské sdružení pant 2015 s. 177.

⁸ Srov. MAREŠ P., *Sociologie nerovnosti a chudoby*. Praha: Sociologické nakladatelství 1999 s. 111.

⁹ Srov. PROKOP D., *Slepé skvrny*, Brno: Host 2022 s. 37.

¹⁰ Srov. GIDDENS A., *Sociologie*, Praha: Argo 1999 s. 281.

lidech, kteří pracují na špatně placených pozicích, což jim přináší ekonomickou nejistotu, hovoří jako o tzv. *třídě prekariátu*.¹¹ V současnosti, kdy je společnost orientovaná na výkon a úspěch, si mohou lidé, kteří nespádají do kategorie úspěšných, připadat méněcenní a mohou pociťovat za svou situaci stud.

V podmínkách relativní chudoby je třeba rozlišovat menší zámožnost od skutečné chudoby. Indický ekonom a filozof Amartya Kumar Sen, který obdržel r. 1998 Nobelovu cenu za ekonomii, jako měřítko pro rozlišení těchto pojmů, navrhuje tzv. koncept zahanbení. Jedince dělá chudým „*zkušenost hanby*“, kterou zakouší v důsledku nedostatku svých schopností či způsobilostí. Statky potřebné k tomu, aby se této situaci vyhnul, mohou být v různých společnostech i uvnitř určité společnosti různé.“¹² Právě pocit studu a obava ze zahanbení brání některým z těch, co se ocitli v nepříznivé životní situaci, aby se obrátili na úřady a zažádali o sociální dávky.¹³ Do oblasti hmotné či fyzické nouze můžeme zařadit i fyzické utrpení způsobené nemocí nebo postižením, pokud se potřebnému nedostává adekvátní lékařské péče nebo jiné pomoci.¹⁴

1.1.2 Vztahová chudoba

Kromě chudoby materiální lze rozlišit také *chudobu vztahovou* (osamělost). Asi nejčastěji trpí osamělostí senioři, duševně nemocní a hendikepovaní lidé. Je třeba rozlišovat mezi samotou dobrovolně zvolenou a osamělostí, která je pociťována při nedostatku kvalitních sociálních vztahů. Osamocení je záležitostí subjektivně pociťovanou. Člověk se může cítit osaměle i uprostřed svých nejbližších (rodiny). Osamění lze charakterizovat jako nedobrovolnou izolaci, kdy okolo sebe nemáme blízkého člověka ani širší vztahovou síť. Osamělost se často týká seniorů, kteří žijí sami ve svých bytech – osamělost u nich prohlubují vnější bariéry (např. mají zhoršenou mobilitu). Osamělost zažívají i senioři žijící v ústavních zařízeních, i když jsou obklopeni vrstevníky a personálem. O staré lidi tam bývá dobře fyzicky postaráno, ale pracovníkům přímé obslužné péče chybí čas „zastavit se a popovídat si“ a sociální pracovníci bývají vytíženi rozsáhlou administrativou. Pocit osamělosti a izolace přitom může výrazně snižovat kvalitu života.

¹¹ Srov. A2LARM *Prekariát: Společenská třída v utváření*. Rozhovor s prof. G. Standingem. Publikováno (27. 5. 2016) Dostupné na www.a2larm.cz/prekariat-spolecenska-trida-v-utvareni/.

¹² MAREŠ P., *Sociologie nerovnosti a chudoby*, s. 112.

¹³ Srov. Český rozhlas, *Hovory* (rozhovor se sociální antropoložkou Lucií Trlifajovou, vysíláno 14.6.2022. Dostupné na www.ceskyrozhlas/hovory/.

¹⁴ Srov. KASPER W., *Milosrdenství*, s. 127.

Výsledky vědeckých výzkumů prokazují, že osamělost zkracuje délku života a její negativní dopad na zdraví může být srovnatelný s kouřením či nadváhou.¹⁵

Do kategorie vztahové chudoby můžeme zařadit také situaci tzv. *poruchy vazby*, kdy malé dítě (novorozenec, kojeneček, batole) nemá k „dispozici“ primární pečující osobu (týká se také dětí v kojeneckých ústavech) nebo tato osoba funguje nedostatečně. Dítě pak nemá uspokojeny základní životní potřeby a prožívá trauma. V průběhu dospívání a dospělosti pak mohou mít deprivované děti problémy navazovat vztahy s druhými lidmi a často sociálně selhávají.¹⁶

1.1.3 Kulturní chudoba

Lidé zažívají také kulturní chudobu. Člověk může žít v kulturní chudobě z různých důvodů (např. hmotná nouze, pohlaví, sociální vyloučení, apod.). V těchto situacích pak existuje jen omezená šance na kvalitní nebo vůbec nějaké vzdělání. Extrémní podobou tohoto jevu je tzv. *analfabetismus*. Absence vzdělání znamená nemožnost podílet se na společenském a kulturním životě.¹⁷ V České republice se kulturní chudoba, spojená s nízkou vzdělaností, objevuje zejména v sociálně vyloučených lokalitách. V mikroregionech Karlovarského či Ústeckého kraje s větším výskytem sociálně vyloučených lokalit, je podle sociologických výzkumů nižší kvalita výuky na základních školách, protože tam školy obtížně hledají kvalifikované učitele a relativně vysoké procento dětí zde dosahuje pouze základního vzdělání. Děti, které se narodily do nuzných poměrů v sociálně vyloučených lokalitách, získávají od svých rodičů většinou nízký tzv. *kulturní kapitál* a někdy v této souvislosti také hovoříme o předávání tzv. *kulturní chudoby*.¹⁸

1.1.4 Duchovní chudoba

Duchovní chudoba se projevuje ztrátou hlubšího smyslu života. Duchovní chudobu, tedy pocit existenciální prázdnoty u člověka postmoderní doby, ve svém díle reflektoval zakladatel logoterapie a existenciální analýzy Viktor Emanuel Frankl (1905-1997). Vypožoroval, že ačkoliv dnes žijí lidé západního světa vesměs ve velmi dobrých materiálních podmínkách a jistotách, které by si předchozí generace sotva dokázaly

¹⁵ *Osamělost ovlivňuje délku života*, Fakulta humanitních studií Univerzita Karlova, tiskové zprávy. Dostupné na: <https://fhs.cuni/FHS-2625.html>.

¹⁶ Srov. MATOUŠEK O. a kol., *Encyklopedie sociální práce*, s. 48.

¹⁷ Tamtéž s. 127.

¹⁸ Srov. PROKOP D., *Slepé skvrny*, s. 325, 68.

představit, trpí část lidí pocitem *ztráty smyslu* života. Příčinu tohoto jevu vidí Frankl v tom, že se současný člověk odcizil svým instinktům a vlivem různých faktorů se odklonil od tradičních hodnot předchozích generací. Vnitřní prázdnota může být překonávána hédonistickým přístupem k životu.¹⁹ Jiným způsobem, jak se vymanit z pocitu existenciální frustrace, může být nadměrné nakupování a spotřeba. O tomto jevu hovoříme jako o tzv. konzumerismu. Podle pozorování sociologa Zygmunta Baumanna (1925-2017) jsou konzumenti motivováni k nadměrné spotřebě nikoli kvůli samotným produktům, ale spíše kvůli potřebě neustále nových prožitků a vzrušení, která pramení z vnitřního neklidu a neusazenosti.²⁰ Duchovní prázdnota může být prožívána i kvůli tomu, že řada lidí v současnosti již nemá vztah k Bohu, resp. k náboženství.²¹

1.2 Dobročinnost a almužna jako projevy milosrdenství

Dobročinnost je aktem solidarity mezi jednotlivými členy společnosti, její praxe přináší nejen zlepšení situace konkrétních potřebných, ale je důležitá i pro rozvoj společnosti. Do kontextu dobročinnosti lze zařadit nejen pojem almužna, ale i další pojmy jako: *filantropie, altruismus, charita* atp.²²

Pojem *filantropie* byl známý již v antice. Pochází z řeckých slov *filos* (milující) a *anthropos* (člověk). V obecném významu značí lásku k člověku či lidumilnost a rovněž dobročinnost či pomoc potřebným. V antice byla filantropie považována za ctnost.²³ Filantropické aktivity jsou nezbytné pro existenci společnosti, na rozdíl od *charity* nemusí být *filantropie* nábožensky podmíněna.

Výraz *altruismus* poprvé použil zakladatel sociologie August Comte (1798-1857). Jedná se o morální princip i praktické jednání konkrétního člověka, pro které je charakteristické upřednostnění potřeb a zájmů druhého před vlastním prospěchem, tedy potlačení egoismu.²⁴ *Altruismus* může být zaměřen na kohokoliv (kromě svého nositele). Nejsilněji se projevuje v rámci rodiny. Naopak dobročinnost, pro kterou je rovněž zásadní altruistický princip, je primárně zaměřena na osoby mimo rodinu.²⁵

¹⁹ Srov. FRANKL V. E., *Lékařská péče o duši*. Brno: Cesta 2006 s. 79.

²⁰ Srov. BAUMANN Z., *44 dopisů z tekutého moderního světa*. Praha: Sociologické nakladatelství 2019 s. 94-95.

²¹ Srov. KASPER W., *Milosrdenství*, s. 9.

²² Srov. SVOBODA F., *Filantropie: Distanční studijní opora*. Brno: Masarykova univerzita, Ekonomicko-správní fakulta 2007. s. 5.

²³ Srov. MATOUŠEK O. a kol., *Encyklopedie sociální práce*, s. 203.

²⁴ Srov. SVOBODA F., *Filantropie* s. 5, 20.

²⁵ Srov. FRIČ P. a kol., *Dárcovství a dobrovolnictví v České republice – výsledky výzkumu NROS a AGNES*, Praha: NROS: Agnes 2001 s. 13.

Charita je pojmem z křesťanského prostředí a znamená prakticky projevenou (účinnou) lásku k bližnímu. Pojí se rovněž s osobní odpovědností (službou) každého věřícího, který by měl, pokud se setká s utrpením nebo nouzí bližního, pomoci.²⁶

Dobročinnost bytostně souvisí s *milosrdenstvím*. *Milosrdenství* je projevené pohnutí a soucit člověka s člověkem (nebo s jinou živou bytostí), který se zrovna potýká s nějakou formou nouze. *Milosrdenství* znamená, že za pohnutím a soucitem následuje skutek, který se snaží zpozorované trápení druhého člověka zmírnit.²⁷ Předobraz lidského milosrdenství lze v monoteistických náboženstvích spatřovat v milosrdenství Božím.

Almužna

Pojem almužna je odvozen od řeckého slova *elemosyné* - kořen tohoto slova je *eleos*, které v Novém zákoně znamená skutek milosrdenství.²⁸ Do našeho prostředí pronikl tento pojem v časech raného křesťanství. Pro slovo almužna můžeme použít český výraz milodar - dárců je pohnut soucitem a koná. Almužna je aktem solidarity a soucitu s člověkem, který je na tom hůře než já. Emoce, kterou v nás vyvolá setkání s utrpením či nouzí druhého, společně s pocitem vlastní zranitelnosti, jež nám napovídá, že v podobné situaci bychom se mohli ocitnout také, je důležitou motivací pro praxi dobročinnosti.²⁹

Almužna je tedy určitý (spíše menší) finanční obnos nebo hmotný dar, který poskytujeme nezištně potřebnému člověku, aniž bychom očekávali jakoukoli protislužbu. Almužna může probíhat v individuální rovině, kdy každý dává almužnu sám za sebe a je tak v přímém vztahu s potřebným nebo v institucionální rovině např. prostřednictvím církevních charitativních institucí či veřejných sbírek. Organizovaná dobročinnost, kdy dárců poskytuje prostředky organizaci nebo do sbírky, může pomoci k tomu, aby se příjemce pomoci necítil zahanbený a zavázaný vůči dobrodinci, jako by se mohlo stát při přímém darování. Pro dárců pak zprostředkování dobročinnosti znamená jisté zjednodušení a také to, že se nemusí v konkrétní situaci potřebného více angažovat.³⁰

Podstatným rysem almužny je i to, že je nenároková a dárců není povinen ji udělit. Potřebný člověk pak může, nebo nemusí o almužnu aktivně žádat. Záleží na pozornosti a citlivosti dárců, zda si povšimne, že je tady někdo, kdo potřebuje pomoci. S almužnou se pojí téma lidské důstojnosti. Člověk, který je ve stavu nouze, může kvůli své situaci

²⁶ Srov. SVOBODA F., *Filantropie* s. 19.

²⁷ Srov. AMBROS P., *Skutky tělesného a duchovního milosrdenství* s. 55.

²⁸ Srov. MARTÍNEK M. a kol., *Praktická teologie pro sociální pracovníky*, Praha: Jabok 2008 s. 45.

²⁹ Srov. FRIČ P. a kol., *Dárcovství a dobrovolnictví v České republice – výsledky výzkumu NROS a AGNES*, s. 16-17.

³⁰ Tamtéž, s. 33.

zažívat pocity studu a ponížení. Rozpaky může pociťovat i dárcce, když je přímo konfrontován se stavem nouze druhého člověka. Zároveň tato konfrontace může být příležitostí, jak si uvědomit křehkost a nesamozřejmost vlastní existence i postavení. Podle psychologických výzkumů jsou štedřejší lidé, kteří sami kdysi zažili chudobu nebo se už někdy dostali do nepříznivých životních situací.³¹

Almužna má v sobě duchovní rozměr a z religionistického pohledu je spojována s formou oběti bohům. "*Almužna je plodem mravního pojetí daru a majetku na jedné straně a pojetí oběti na straně druhé*".³² Obdarování chudého bylo vnímáno jako dobrý skutek a současně představovalo formu „oběti“ bohům. Tímto aktem bylo možné získat přízeň mrtvých předků nebo bohů již v archaických společnostech. „*Bohové a duchové souhlasí s tím, aby podíl, který jim náleží a který byl promrháván ve zbytečných obětech, posloužil chudým a dětem*".³³ Vnímáno touto optikou potom almužna přestává být nezištnou pomocí, protože jejím prostřednictvím si dárcce chce naklonit předky a bohy.³⁴ Podobná situace se potom bude opakovat ve středověké křesťanské společnosti, kde almužna bude důležitým prvkem v tzv. *ekonomii spásy*.³⁵

Nezištná pomoc, kterou almužna představuje, je v lidských dějinách přítomna napříč věky i civilizacemi. Důraz na dobročinnost (jejíž je almužna nedílnou součástí) kladou všechna monoteistická náboženství. Almužna zde spadá do kontextu milosrdenství.

V židovském náboženství je milosrdenství společně se studiem Tóry a bohoslužbou cestou, jak dosáhnout odpuštění hříchů a dojít očištění.³⁶

V křesťanství v průběhu věků patřila almužna k nejčastěji vykonávaným skutkům milosrdenství a představuje jeden z praktických projevů lásky k bližnímu.³⁷

V muslimských zemích je almužna ve formě Zakátu (náboženské daně) považována za jeden z pěti pilířů islámu a pobídky k dobročinnosti jsou nedílnou součástí Koránu i ostatních náboženských textů. Ve všech třech monoteistických náboženstvích je kladen

³¹ Srov. Český rozhlas, *Za starých časů* – Jak vypadala dobročinnost před 100 lety., vysíláno 6.3.2007. Dostupné na www.mujrozhlas.cz/za-starych-casu.

³² MAUSS M., *Esej o daru, podobě a důvodech směny v archaických společnostech*, Praha: Sociologické nakladatelství 1999 s. 33.

³³ Tamtéž, s. 33.

³⁴ Srov. BERÁNEK O., ŤUPEK P., *Dvojitá tvář islámské charity*, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury 2008 s. 20.

³⁵ Srov. GEREMEK B., *Slitování a šibenice: dějiny chudoby a milosrdenství*, Praha: Argo 1999 s. 31.

³⁶ Srov. BARÁNEK D., *Institucionalizace a modernizace dobročinnosti v moravských a slezských emancipačních židovských komunitách*. In HLAVAČKA M., CIBULKA P. et alii, *Chudinství a chudoba jako sociálně historický fenomén* s. 479.

³⁷ Srov. GEREMEK B., *Slitování a šibenice: Dějiny chudoby a milosrdenství*, s. 45.

důraz na to, aby byla almužna poskytována s respektem k důstojnosti potřebných. Měla by být prováděna s čistým srdcem a bez přílišného zviditelňování se.³⁸

Milosrdenství a dobročinnost jsou v lidské společnosti přítomny také v ostatních civilizačních oblastech – kupříkladu v zemích buddhistické a hinduistické tradice je neubližování, laskavost a soucit s živými bytostmi, tedy ekvivalent milosrdenství, zásadní hodnotou a projevem dobrého života, který vede k probuzení. Rovněž i v tomto náboženském okruhu se vyskytuje almužna. Např. mniši žijící v buddhistických kláštorech v Barmě docházejí každé ráno do blízkých vesnic, kde dostávají od místních lidí milodary, nejčastěji ve formě potravin. Almužna od věřících jim tak v minulosti zajišťovala (v současnosti dochází k tomu, že mniši dostávají silně kalorická jídla a trpí nadváhou) základní prostředky ke skromné obživě. Pro věřící vesničany je almužna zase příležitostí k vyjádření jejich štědrosti a úcty k mnichům.³⁹

Almužna nemusí být pouze hmotné povahy. Můžeme jí rozumět jako symbolu jakékoli nezištné pomoci či dobrému skutku vykonanému ve prospěch druhého, který se nachází v nouzi.

V současnosti je pojem almužna někdy používán pejorativně jako výraz pro nízké ohodnocení vykonané činnosti (nejčastěji nízká výplata).

Almužna je tedy navázána a určena ke zmírnění rozpoznané chudoby nebo nouze.

1.3. Sociální rozměr monoteistických náboženství

Pro judaismus, křesťanství i islám je charakteristická víra v jediného, absolutního Boha, který stvořil svět i člověka. Podle monoteistické víry Bůh existuje mimo tento svět, ale aktivně do něj zasahuje. Je milosrdný a spravedlivý, odměňuje dobro a trestá zlé skutky. Od člověka se očekává, že by se měl chovat podobným způsobem, tedy by měl žít podle Božích norem.⁴⁰

Chudoba (a záležitosti s ní spojené) je v monoteistických náboženstvích jedno ze základních témat, které se odráží ve faktu, že náboženské (církvní) charitativní instituce byly bezmála 2000 let páteří všech dobročinných aktivit.⁴¹ Všechna monoteistická náboženství shodně vnímají stav lidské nouze za sociálně nepříznivý jev, který lze

³⁸ Srov. BERÁNEK O., ŤUPEK P., *Dvojitá tvář islámské charity*, s. 7, 23.

³⁹ Srov. WANGUOVÁ M. B., *Světová náboženství – buddhismus*, Praha: Nakladatelství lidové noviny 1996 s. 108.

⁴⁰ Srov. PAVELKOVÁ J., *Problematika lidí v nouzi*, Praha: Karlova univerzita, Pedagogická fakulta 2007 s. 8.

⁴¹ Srov. DOLEŽALOVÁ A., *Příběh chudoby: mezi spravedlností, milosrdenstvím a statistikou* s. 65.

zmírňovat milosrdenstvím a spravedlností. Shodují se také na tom, že chudobu se ze světa nikdy nepodaří odstranit, protože je součástí lidského údělu. Potřební lidé budou existovat vždy a úkolem druhých je mírnit jejich nouzi dobrými skutky. Ve všech monoteismech platí, že poskytovat pomoc potřebnému je aktem zbožnosti a milosrdenství.⁴² Společný náhled mají monoteistická náboženství také na to, že chudí lidé se těší zvláštní boží přízni, že je Bůh jejich ochráncem.⁴³ Pomoc potřebným je v monoteismech morální povinností, která by měla být realizována tak, aby se ten, kdo je v nouzi, necítil zahanbeně.⁴⁴

Sociální podpora byla v monoteismech určena především souvěrcům, toto platí zejména pro judaismus a islám. Křesťanství pak tuto formu dobročinnosti překonává a přináší určitý univerzalizmus v pojmu bližní. Na druhou stranu monoteistická náboženství napomáhala udržet ve společnosti stávající sociální řád. To, jestli se někdo narodí v nouzi nebo naopak jako bohatý, v jistém smyslu v monoteismech určuje Boží prozřetelnost.⁴⁵

Některé typy charitativních institucí jsou typické jen pro určitý monoteismus. Např. křesťanské (církvní) sociální ústavy pro hendikepované lidi jsou zařízeními, jejichž předobrazem byly středověké kláštery. V muslimských zemích zase neexistovaly sirotčince, protože díky striktní sociální kontrole bylo téměř vyloučeno, aby neprovdaná žena měla dítě, které by potřebovala odložit. Rozdílná může být i intenzita pomáhání. Muslimovi může stačit pro vyjádření solidarity s chudým věnovat almužnu, křesťan se zapojuje do charitativních aktivit dobrovolně, zatímco pravověrný Žid považuje osobní skutky milosrdenství za jeden z pilířů, na kterých stojí svět.⁴⁶

O tom, že chudoba není v monoteismech vnímána pouze jako situace hmotné nouze, hovoří např. skutky (duchovního) milosrdenství, které reflektují další podoby lidské nouze.

2. Dobročinnost v judaismu

Důraz na etické jednání a vzájemnou dobročinnost mezi členy židovské komunity tvoří, společně s akcentem na vzdělání, jeden ze základních principů judaismu. Je to patrné z

⁴² Srov. BERÁNEK O., ŤUPEK P., *Dvojitá tvář islámské charity* s. 20.

⁴³ Srov. SVOBODA F. *Filantropie* s. 29.

⁴⁴ Srov. DOLEŽALOVÁ A., *Příběh chudoby: mezi spravedlností, milosrdenstvím a statistikou* str. 80.

⁴⁵ Srov. MATOUŠEK O. a kol., *Základy sociální práce*, s. 41.

⁴⁶ Tamtéž, s. 42.

Tóry, Talmudu i spisů nejvýznamnějších rabínských autorit židovské historie.⁴⁷ Tóra pro Židy neznamena pouze prvních Pět knih Mojžíšových, ale obsahuje v sobě i sociální a právní nauku. Ty v judaismu hrají klíčovou roli.⁴⁸ Judaismus učí, že lidé byli stvořeni k obrazu božimu a mají všichni v podstatných záležitostech stejná práva.⁴⁹ Rovnost práv se vztahovala především na věřící (členy židovské komunity), nicméně tímto způsobem byly kodifikovány také vztahy k vnějšímu světu a samozřejmě k různým sociálním skupinám uvnitř židovské komunity. To vedlo mimo jiné k jistému zlidštění vztahu k otrokům. Majitel nesměl otroka beztrestně zabít či s ním krutě zacházet. Každý sedmý rok potom mohl otrok v rámci tzv. *milostivého léta* získat svobodu, pokud již nechtěl žít u svého pána. Zároveň byl pán odpovědný za to, aby se postaral o svého otroka v době jeho stáří a nemoci.⁵⁰

Pro samotnou dobročinnost existuje v judaismu hebrejský termín *cedaka*. Tento výraz znamená nejen dobročinnost, ale též spravedlnost, zbožnost, laskavost a celkově etické jednání. Ze slova *cedaka* je odvozen výraz *cadik*, který označuje spravedlivého zbožného muže s vysokým morálním kreditem, vůdce chasidských obcí.⁵¹ Podle talmudské tradice svět existuje díky 36 spravedlivým *cadikim*, kteří se objevují v každé generaci.⁵²

Poselství *Tóry* klade důraz na dobročinnost a etické jednání. Dobročinnost a ochrana sociálně slabších je v judaismu jednou ze základních povinností (*micvot*) ukládaných náboženskými ustanoveními.⁵³ Kritériem zbožnosti či naopak hříšnosti je ve Starém zákoně to, jak se člověk chová ke slabým a chudým. Starý zákon zdůrazňuje povinnost pomáhat a přispívat chudým a potřebným. Kteří by se kvůli přijímání podpory, neměli cítit zahanbeni. Naopak, v rámci sociální spravedlnosti, mají na podporu morální právo.

Podle tradice *Mišny* bylo v jeruzalémském Chrámu (*Chrám – centrum židovského náboženství, první chrám byl založen králem Šalamounem, v jeho svatyni byla uložena tzv. schrána úmluvy*) umístěno třináct pokladniček z beraního rohu, kam věřící při bohoslužbách vhazovali mince. Vybrané peníze sloužily jednak k chodu Chrámu a rovněž

⁴⁷ Český rozhlas, Šalom alejchem- Zamyšlení Leo Pavláta: Judaismus a dobročinnost, vysíláno 8.3.2015.

⁴⁸ Český rozhlas, Šalom alejchem- Zamyšlení Leo Pavláta: Proč Židé slaví dva svátky Tóry, vysíláno 12.6.2016.

⁴⁹ Srov. JOHNSON P., *Dějiny židovského národa*, Řevnice: Rozmluvy 1995 s. 39.

⁵⁰ Srov. ŠMERDA H., *Křesťanská charita v běhu věků: od počátku do doby vrcholného středověku s přihlédnutím k situaci na jižní Moravě*, České Budějovice: Jih 2010 s. 23.

⁵¹ Srov. BUBER M., *Chasidská vyprávění*, Praha: Kalich 2002 s. 13.

⁵² Srov. NEWMAN J., SIVAN G., *Judaismus od A do Zet: slovník pojmů a termínů*, Praha: Sefer 1998 s. 25.

⁵³ Srov. BARÁNEK D., *Institucionalizace a modernizace dobročinnosti v moravských a slezských emancipačních židovských komunitách* s. 478.

byly rozdělovány mezi potřebné souvěrce.⁵⁴ Již na počátku středověku měla každá židovská obec propracovaný způsob chudinské péče. Součástí tohoto systému byly pokladničky – *kupy*, kam se každý týden odevzdávaly peněžní dary. Správu pokladniček a výběry a distribuci milodarů měli na starosti tzv. strážci dobročinnosti (*gabaj cdaka*) – důvěryhodní lidé zvolení obcí.⁵⁵ Prostředky byly vydávány každý týden v předvečer šabatu, ale pouze místním chudým, tj. chudým členům komunity a měly vystačit na čtrnácti denní obživu chudému a jeho rodině. Existovaly též další formy sociálního zabezpečení – např. ošacení, školy pro chudé, věna pro nemajetné dívky, pesachové jídlo a víno pro chudé, starost o sirotky, staré a nemocné, pohřby pro chudé a další. Pro každou sociální skupinu potřebných existoval určitý fond, který měl na starosti správce. Solidarita v judaismu byla inspirována myšlenkou: „od každého podle jeho schopností, každému podle jeho potřeb.“⁵⁶

Pokud se do obce přistěhoval bohatý Žid, musel od druhého měsíce po svém příchodu do obce přispívat do *kupy*, od třetího měsíce měl přispívat do fondu chudinské vývařovny, v dalších měsících byly očekávány platby do fondu ošacení a fondu pohřbů. Většina zbožných a movitějších přispívala více, než bylo stanovené minimum.⁵⁷ Je třeba poznamenat, že nejzásadnější sociální oporou byla v židovství rodina. V židovském náboženství je rodina považována za posvátnou instituci, tradičně se vyznačovala pevností pout mezi jejími členy. Opора rodiny, společně s podporou obce, byly kromě víry zdrojem odolnosti přežívat i ty největší životní strasti.⁵⁸

V židovských obcích existovala souběžně ještě jedna chudinská sbírka tzv. *tamchuj*, kam se odevzdávaly naturální dary a potraviny. Z *tamchuj* se rozdávaly dary každý den a byly určeny pro „širokou veřejnost“ tj. i pro pocestné z jiných komunit. Prostředky z *kupy* i *tamchuj* a sociálních fondů měly zabránit nekontrolované žebrotě. Jednalo se tak o projev sociálního dohledu a snahy o organizaci sociálních vztahů. Lidé, kteří se přesto vydávali žebrot, získávali potom jen nepatrné almužny.⁵⁹ Rabíni zdůrazňovali potřebu takového způsobu darování *cedaky*, aby se sociálně potřební necítili zahanbeně. Rovněž platilo, že *cedaku* měli udělovat i příjemci charitativní pomoci, těm, kdo na tom byli ještě hůře.⁶⁰

⁵⁴ Srov. MATOUŠEK O., *Základy sociální práce*, s. 32.

⁵⁵ Srov. NEWMAN J., SIVAN G., *Judaismus od A do Z* s. 45.

⁵⁶ JOHNSON P., *Dějiny židovského národa* s. 45

⁵⁷ Srov. JOHNSON P., *Dějiny židovského národa*, s. 39.

⁵⁸ Srov. MATOUŠEK O *Základy sociální práce* Praha: Portál 2001 s. 33.

⁵⁹ Tamtéž, s. 31-32.

⁶⁰ Srov. BERÁNEK O., ŤUPEK P., *Dvojitá tvář islámské charity*, s. 23.

Podle četných pasáží v *Tóře* stojí Bůh na straně chudých a utlačovaných a je tedy ochráncem slabých a potřebných.⁶¹ Tóra i Talmud nabádají věřící, aby byli sociálně činní a aktivně pomáhali lidem v nouzi. Starozákonní proroci (zejména *Ámos*, *Ozeáš*, *Micheáš*) ostře kritizují sociální nerovnosti své doby a obviňují mocné z vykořisťování chudých a slabých.⁶²

Dobročinnost neměla být konána pouze na základě soucitu a vcítění se do situace potřebného. Byla rovněž aktem spravedlnosti a právně zakotvenou povinností.

„Židovský sociální stát ve starověku nebyl závislý na dobrovolných příspěvcích. Každý musel přispívat na veřejné výdaje úměrně svým příjmům a tento závazek byl vymahatelný soudně.“⁶³ Bylo uzákoněno, že chudí mají nárok na šest darů země (Encyklopedia Judaica II, 1928). *Leket*, *šichecha*, *pe'a* jsou hebrejskými výrazy pro níže zmíněné formy darů. Jednalo se o drobné paběrky, zapomenuté obilné klasy a snopy na poli, či cípy polí, kde si mohli zbytky úrody posbírat nejen chudí členové komunity, ale i cizinci.⁶⁴ Při pěstování vína bylo na chudé pamatováno jejich nárokem na tzv. *peret*, (jednotlivá zrnka zbylá na hroznu) a tzv. *olelot* (jednotlivé nesklizené drobné hrozny).

Dalším příspěvkem (výdobytkem) pro sociálně slabé byl uzákoněný *ma'aser* (desátek). Jednalo se o desátou část zemědělcovy úrody, původně dobrovolný dar či obětina z dobré vůle. Desátky posloužily k obživě duchovních, (tzv. levitů), kteří se zabývali pouze chrámovou službou a neměli ve vlastnictví žádné pozemky. Dalšími příjemci desátku byli každým třetím a šestým rokem, sociálně slabí členové komunity.

Institut desátku však končí v souvislosti se zánikem Chrámu a odchodem Židů do babylonského exilu. Přesto se ze života Židů tento starověký zvyk úplně nevytratil, protože dodnes zbožní Židé, ať již žijí v Izraeli nebo diasporách, přispívají na dobročinné účely desetinou svého příjmu či majetku.⁶⁵ Desátek převzalo také křesťanství ve formě poplatků odváděných církvi. V jistém smyslu může být placení desátku považováno za předchůdce dnešních daní a odvodů státu a následné využití těchto zdrojů v sociální péči.

Součástí židovského kalendáře byl tzv. sabatistický rok. V každém sedmém roce se měla nechat zemědělská půda odpočívat. Úroda, která na ní přesto vyrostla, byla ponechána k zužitkování potřebným lidem (např. vdovám a sirotkům, nemajetným a nemocným či starým lidem). Po uzavření sedmi sabatistických cyklů, tedy každých 50

⁶¹ Srov. SVOBODA F., *Filantropie* s. 29.

⁶² Srov. MATOUŠEK O. a kol., *Encyklopedie sociální práce*, s. 180.

⁶³ JOHNSON P., *Dějiny židovského národa*, s. 154.

⁶⁴ Srov. NEWMAN J., SIVAN G., *Judaismus od A do Zet* s. 97.

⁶⁵ Tamtéž, s. 32.

let, nastával rok tzv. milostivého léta. V tuto dobu měly být dlužníkům promíjeny dluhy, které nemohly splatit, otroci mohli požádat o svobodu.⁶⁶

2.1. Výše darů

V tradičních židovských komunitách byli nemajetní lidé příjemci charitativních peněžních darů. Výše darů byla hodnocena přibližně následovně. Za průměrný dar bylo považováno darování desetiny majetku dárce. Příspěvek ve výši 5 % byl považován za velmi skromný. Bylo doporučováno, aby na charitu nebylo vynaloženo více než 20 % majetku z obavy, aby sám dárce nezchudl.⁶⁷ Pamatovalo se i na ty, kteří *cedaku* pro svou hrdost odmítali přijmout. V tomto případě přicházely ke slovu osobní dary nebo bezúročné půjčky.⁶⁸

Jako nejzranitelnější osoby byly spatřovány vdovy a sirotci a chudí příbuzní. Ovšem své místo v dobročinnosti obce měli i cizinci a lidé bez domova.⁶⁹ Tam, kde končí povinnosti uzákoněné *cedaky*, se otevírá prostor pro soukromé milosrdenství *chesed*. Akcent na vzájemné milosrdenství byl posílen po druhém zničení jeruzalémského Chrámu kolem r. 70 př. n. l. Ztrátou Chrámu přišli Židé o středisko svého náboženského života. O místo, kde se konaly bohoslužby a kde byly přinášeny oběti. Zde mohli být věřící očištěni od svých hříchů. „*V reakci na tuto událost nabídla Mišna ústy Šimona Spravedlivého nové prostředky k očištění od hříchu a posvěcení člověka. Šimon Spravedlivý řekl, že svět stojí na třech věcech: na Tóře, na bohoslužbě a na milosrdenství.*“⁷⁰

V židovském náboženství se milosrdenství prokazované bližnímu stává jedním z prostředků, jak se očistit od hříchů.

2.2 Druhé přikázání

Pro židovské pojetí dobročinnosti a solidarity je určující druhé přikázání Starého zákona: *Miluj bližního svého jako sebe samého*. Podporu a pomoc dostávali především příslušníci židovských obcí. Ovšem *Tóra* vybízí rovněž ke spravedlivému zacházení i s lidmi, kteří

⁶⁶ Srov. MATOUŠEK O., *Základy sociální práce* s. 31.

⁶⁷ Srov. BERÁNEK O., TÚPEK P., *Dvojitá tvář islámské charity*, s. 23.

⁶⁸ Srov. SVOBODA F., *Filantropie* s. 30.

⁶⁹ Srov. NEWMAN J., SIVAN G., *Judaismus od A do Zet* s. 25.

⁷⁰ BARÁNEK D., *Institucionalizace a modernizace dobročinnosti v moravských a slezských emancipačních židovských komunitách* s. 479.

nejsou součástí židovské komunity. Motivace k takovému jednání, pramenila ze zkušenosti izraelského lidu v egyptském vyhnanství, kde Židé zažili porobu a otroctví.⁷¹

2.3 Maimonides - 8 stupňů dobročinnosti

Nad tím, co znamená být dobročinný, se zamýšleli četní židovští učenci, mezi nimi i Moše ben Maimon zvaný Maimonides (1135–1204) považovaný za největšího středověkého židovského filozofa.⁷²

Podle Maimonidova učení existuje osm stupňů dobročinnosti. Nejvýše stojí takový dar, půjčka či nabídka práce, díky níž se ten, kdo je v nouzi, může, společně s osobním přičiněním, postavit na vlastní nohy a do budoucna se již obejít bez další podpory. Druhým stupněm dobročinnosti, je dar poskytnutý anonymně. Dárce se nezajímá o to, komu jeho dar pomůže a ani obdarovaný neví, komu vděčí za pomoc. Na třetím stupni je člověk, který daruje své prostředky anonymně, ale přitom chce vědět, kdo je příjemcem jeho pomoci. Dárce si tak mezi lidmi v nouzi vybírá, ale zároveň zůstává skryt. Na čtvrtém místě je takové darování, kdy ten, kdo daruje, nezná příjemce svého daru, ale obdarovaný ví, od koho dar dostal. Pátým v Maimonidově hodnocení dobročinnosti je ten, kdo podaruje potřebného ještě předtím, než si o pomoc sám řekne. Šestým v pořadí dobrodinců je ten, který dává až potom, co je o pomoc požádán. Pro všechny výše uvedené formy darování *cedaky* je typické to, že výše daru by měla odpovídat možnostem dárce a pokud možno i potřebě obdarovávaného. Toto však již neplatí ve dvou posledních – nejnižších formách dobročinnosti. V sedmém případě dárce poskytuje méně, než by si mohl dovolit a než by bylo potřeba. Koná tak však většinou přívětivě a ochotně. Na posledním stupínku v Maimonidově škále dobročinnosti je ten, kdo potřebným dává zdráhavě a s nechutí.⁷³

2.4 Skutky milosrdenství

Ve starověkém judaismu existovala koncepce skutků milosrdenství, která může být rozdělena do následujících oblastí: sytit hladové a dávat napít žíznivým, oblékat nahé, navštěvovat nemocné, pohřbívat mrtvé a utěšovat umírající, vykupovat zajatce, vychovávat sirotky a poskytovat přístřeší bezdomovcům, vybavovat neprovdané dívky věnem.

⁷¹ Srov. DOLEŽALOVÁ A., *Příběh chudoby: mezi spravedlností, milosrdenstvím a statistikou* s. 62.

⁷² Srov. BERÁNEK O., ŤUPEK P., *Dvojitá tvář islámské charity* s. 22.

⁷³ Srov. SVOBODA F., *Filantropie* str. 30.

S podobnou formou skutků milosrdenství se setkáváme i ve starém Egyptě a později jí přijme i křesťanství.⁷⁴ Objevuje se v ní mravní požadavek spravedlnosti k chudým a úcta k lidským bytostem

Představou, že etické jednání je dobré a spravedlivé a je v souladu s řádem světa, navazuje tedy judaismus již na předchozí starověké civilizace, především na etiku starého Egypta „*Řád světa stojí na spravedlnosti, a k té patří soucit s chudými a slabými.*“⁷⁵ V židovském náboženství však dochází tato představa nové úrovně a koncepčního přístupu.

2.5 Chevra kadiša

Skutky milosrdenství byly mottem působení proslulé židovské charitativní organizace tzv. Svatého bratrstva, konajícího skutky lásky, známější pod termínem „pohřební bratrstvo“ (hebr. *chevra kadiša*). První oficiální stanovy pohřebního bratrstva vznikly r. 1564 v Praze, ačkoliv podobná uskupení fungovala na různých místech již v dřívějších dobách. Spolky pohřebního bratrstva byly inspirovány činností německých křesťanských cechů, podobaly se jim svou přísnou hierarchií a organizací.

Členství v pohřebním bratrstvu bylo považováno za velkou čest, a zvláště ve větších evropských městech, kde byly početné židovské komunity, předcházely přijetí do spolku dlouhé čekací doby. Čekatelé na členství museli projít složitými procedurami, kde se prověřovali jejich schopnosti a znalosti.⁷⁶ Představenstvo pohřebního bratrstva se většinou skládalo z významných osobností konkrétní židovské obce.⁷⁷ Činnost bratrstva byla financována z příspěvků jednotlivých členů, vybíráním almužen a pravidelným přispíváním obyvatel příslušné židovské obce, přičemž ti nejchudší byli od poplatků osvobozeni. Představenstvo spolku vykonávalo svoji činnost vždy zdarma.⁷⁸ Hlavní náplní pohřebního bratrstva bylo konání skutků milosrdenství. Jednalo se především o péči o nemocné a umírající a poskytování podpory jejich rodinám. Nejdůležitějším úkolem členů pohřebního bratrstva bylo doprovázení umírajícího a následná péče o zesnulého včetně zajištění rituálního pohřbu. Služba zemřelým je v judaismu považována

⁷⁴ Srov. MATOUŠEK O., *Základy sociální práce*, s. 32.

⁷⁵ BEDNAŘÍKOVÁ J., *Etika bohatství a chudoby*. In AMBROS P. (ed), *Nouze, chudoba, bohatství – výhledy do postrestituční epochy života církvi*, s. 133.

⁷⁶ Srov. NOSEK B., DAMOHORSKÁ P., *Židovské tradice a zvyky* Praha: Karolinum 2010 s. 133.

⁷⁷ Srov. MATOUŠEK O., *Základy sociální práce*, s. 33.

⁷⁸ Srov. NOSEK B., DAMOHORSKÁ P., *Židovské tradice a zvyky* s. 133.

za nejvyšší milosrdenství, neboť kdo odešel z tohoto světa, nemůže se již ničím odvděčit.⁷⁹

Pohřební bratrstva měla ve své náplni i další dobročinné aktivity, především podporu chudých členů židovských obcí, podporovala například nemajetné studenty ješiv.

Ačkoli stanovy pohřebních bratrstev přímo nezakazovaly, aby členy byly i ženy, tak tyto se členkami nestávaly. Ženy v židovských komunitách pak zakládaly vlastní dobročinné spolky.⁸⁰

Život židovských komunit ve středověké a raně novověké Evropě byl přímo ovlivněn různými zákazy a ústrky. Například bylo vyloučeno vlastnictví půdy a výkon některých povolání pro členy židovských obcí, které si proto musely, nicméně v souladu se svou tradicí, budovat systém sociální péče a starat se o své potřebné. Obec např. zajišťovala věna pro chudé nevěsty, obživu chudým a nemocným členům komunity, podporovala chudé učence a studenty.⁸¹

2.6 Dobročinnost při svátcích židovského roku

Jedním ze zdrojů k financování výše uvedeného byly dary věnované při příležitosti různých svátků. K nejdůležitějším svátkům židovského kalendáře patří *Šabat*, který Židé slaví každý sedmý den v týdnu. *Šabat* se vztahuje ke stvoření světa. Je to den, kdy byl Hospodin hotov se svým dílem, den odpočinku. Šabat je dnem zasvěceným Hospodinu, den, kdy se nesmí pracovat. *Mišna* uvádí celkem 39 prací, které se nesmí o Šabatu vykonávat.⁸² Šabat provází typická slavnostní atmosféra a rituály např. zapalování svící. V mnoha komunitách je pak zvykem, že než žena zažehne šabatové svíce, vhodí drobné mince do pokladničky na milodary.⁸³

Na dobročinnost je pamatováno i o dalším velice důležitém židovském svátku - Dni smíření (hebr. *Jom Kipur*). Tento tzv. vysoký svátek vychází z *Tóry* a je při něm rovněž zakázáno pracovat. Celý den se drží přísný půst. Podstatou tohoto svátku je pokání, uvědomování si vlastních selhání a prosby o odpuštění či očištění od hříchů. V judaismu je hřích vnímán jako špatné rozhodnutí, zlý čin, který má zhoubné následky. Konání dobrých skutků, společně s pokáním a modlitbami odvracejí nepříznivé postavení

⁷⁹ Srov. BARÁNEK D., *Institucionalizace a modernizace dobročinnosti v moravských a slezských emancipačních židovských komunitách*. str. 487.

⁸⁰ Tamtéž, s. 483.

⁸¹ Srov. MATOUŠEK O., *Základy sociální práce*, s. 33.

⁸² Srov. NOSEK B., DAMOHORSKÁ P., *Židovské tradice a zvyky* s. 190-191.

⁸³ Srov. NEWMAN J., SIVAN G., *Judaismus od A do Z* s. 26.

hříšníka v očích Hospodinových. Důraz se klade na to, aby se hříšník pokusil smířit s tím, komu ublížil, požádal ho o odpuštění. Na *Jom Kipur* jsou vykonávány zvláštní bohoslužby a pronášeny kající modlitby hebr. *slichot*.⁸⁴

Dobročinnost hraje důležitou roli nejen o *Jom Kipur*, ale například i během svátku *Purim* – svátek losů. Jedná se o menší židovský svátek, který připomíná záchranu Židů od nebezpečí, které na ně uchystal Haman, rádce perského krále Achašveroše. Haman nenáviděl moudrého Žida Mordechaje a chtěl proto zničit i celý židovský lid během jediného dne. Pro tento den se Haman rozhodl losem. Zkázou odvrátila královna Ester, manželka krále Achašveroše, když králi přiznala svůj židovský původ a spravila ho o Hamanových úmyslech. Achašveroš jí odpustil a potrestal zlovolného Hamana. Tento příběh zachycuje biblická kniha Ester, a právě při *purimové* bohoslužbě je kniha Ester předčítána.⁸⁵

Purim bývá označován za nejveselejší svátek, již od středověku bývají pořádány karnevaly a hostiny, kde se servírují typické pokrmy. Dalším charakteristickým znakem svátku *Purim* je obdarovávání chudých. Každý věřící by měl podarovat alespoň dva potřebné, aby se i oni mohli radovat z tohoto svátku.⁸⁶

Pro vyjádření principu dobročinnosti v židovském náboženství můžeme použít citát rabína Israela al-Nakava, jenž žil ve 14. stol. ve Španělsku, napsal: *Svět je jako otáčející se kolo. Kdo je dnes bohatý, může být zítra chudý. Ať tedy bohatý obdarovává, než se kolo otočí*.⁸⁷

3. Dobročinnost v křesťanství – charita, almužna, milosrdenství

Křesťanský přístup k lidem v nouzi, v mnohém navazuje na učení Starého Zákona. Pokud Židé chtěli být spravedliví a řídit se zákonem *Tóry*, měli praktikovat *cedaku* i *chesed*, ochraňovat slabé a chudé členy společenství.⁸⁸

V křesťanství je etické chování k druhým, solidarita a milosrdenství inspirováno především *dvojím přikázáním* lásky. Jedná se o přikázání milovat Hospodina celým svým srdcem a přikázání milovat svého bližního jako sebe samého. Pojem bližní je v Ježíšově pojetí rozšířený na všechny lidské bytosti, nikoli jen na členy určitého (židovského) společenství.

⁸⁴ Srov. NEWMAN J., SIVAN G., *Judaismus od A do Zet* s. 74, 144.

⁸⁵ Tamtéž, s. 159.

⁸⁶ Srov. NOSEK B., DAMOHORSKÁ P., *Židovské tradice a zvyky* s. 25.1

⁸⁷ Český rozhlas, Šalom Alejchem: *Judaismus a dobročinnost*, Zamyšlení Leo Pavláta, vysíláno 8.3.2015.

⁸⁸ Srov. KASPER W., *Milosrdenství* s. 117.

Obě tato přikázání již existovala v *Tóře*. V učení Ježíše Krista se tato dvě přikázání stávají nedílnou jednotou. V křesťanské interpretaci spolu obě přikázání lásky souvisí, protože není možné, skutečně milovat Boha, když jsou mi lhostejní ostatní lidé. „*Neexistuje láska k Bohu bez lásky bliženecké.*“⁸⁹

Lásku, jako esenci nové křesťanské víry, hlásá také významný (třináctý) *apoštol* Pavel z Tarsu. Pavel zachycuje *listě Korintským* (13,4-6) povahu lásky:

„... láska je trpělivá, laskavá, nezavidí, nevychloubá se ani není domýšlivá, nejedná nečestně, nehledá svůj prospěch, nedá se vydráždit, nepočítá křivdy, nemá radost ze špatnosti, ale vždycky se raduje z pravdy, všechno snáší, všemu věří, vždycky doufá, všechno vydrží“

Souhrn křesťanské etiky představuje především tzv. Kázání na hoře, zachycené v Matoušově evangeliu, které je stěžejní částí Nového Zákona.⁹⁰ Na tomto místě vyslovuje Ježíš radikální požadavek neoplácet zlo a zřeknout se odplaty a násilí, „*Já však pravím vám, abyste se zlým nejednali jako on s vámi*“. Tím dochází k přehodnocení starozákonního pravidla „*Oko za oko, zub za zub*“ a jedná se o vyjádření myšlenky, že Boží milost je silnější než lidské skutky.⁹¹

Láska a milosrdenství by měly být esencí křesťanského života. Křesťanská láska nespočívá jen ve formálních projevech zbožnosti, ale uskutečňuje se právě milosrdnými skutky a způsobem života.⁹² Pro pomoc druhým bývá v rámci křesťanství užíván pojem *diakonie*. Samotné slovo *diakonie* pochází z řečtiny a znamená doslova službu při stole. V křesťanském pojetí se jedná o službu ve jménu Ježíše Krista.⁹³

O Ježíšově životě a působení, lze říci, že byly službou - diakonií.⁹⁴ „*Jádrem Ježíšova poslání je sebevydání života pro druhé*“⁹⁵.

Ježíšova *diakonie* měla podle teologa Christiana Grethleina tři základní podoby. *Učení* – Ježíš kázal, vedl rozhovory a disputace se zákoníky i obyčejnými lidmi. *Slavení* – Ježíš sedával u jednoho stolu s lidmi, kteří byli společností odmítáni (nevěstky, celníci a další). Společné stolování mělo v Ježíšově době hlubší význam než dnes. Nešlo jen o nasycení, ale vytvářelo se jím pouto a společenství. Ježíš tedy přijímal do svého společenství ty, kteří stáli na okraji společnosti nebo byli jinak vyloučeni. *Uzdravování*

⁸⁹ KASPER W., *Milosrdenství* s. 119.

⁹⁰ Srov. ŠMERDA H., *Křesťanská charita v běhu věků* s. 38.

⁹¹ Srov. KASPER W., *Milosrdenství* s. 118.

⁹² Srov. ŠMERDA H., *Křesťanská charita v běhu věků* s. 33.

⁹³ Srov. ŠIMR K., *Trojí diakonie* Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury 2019 s. 24.

⁹⁴ Srov. POSPÍŠIL C. V. *Teologie služby*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství 2002 s. 89.

⁹⁵ ŠIMR K., *Trojí diakonie* s. 17

– *pomoc k životu*. Ježíš vymítal démony a uzdravoval nemocné. Nešlo pouze o fyzické uzdravení, viditelné uzdravení bylo symbolem něčeho vyššího (neviditelného) – tj. *spásy*, která je uzdravením celého života.⁹⁶

3.1 Milosrdenství – skutky tělesného a duchovního milosrdenství

Skutky tělesného milosrdenství jsou pojmem (reálií) známým již v judaismu, Nový zákon v tomto navazuje na židovskou tradici a rozlišuje též skutky duchovního milosrdenství. Skutky tělesného milosrdenství jsou v Nové zákoně následující: *sytit hladové, napájet žíznivé, odívat ty, co nemají, co na sebe, přijímat pocestné, navštěvovat nemocné a vězněné, pohřbívat mrtvé*. Skutky duchovního milosrdenství potom jsou: *učit nevědomé, dobře radit pochybujícím, těšit zarmoucené, napomínat hřešící, odpouštět bližním, trpělivě snášet křivdy, modlit se za živé i zemřelé*. Sv. Benedikt z Nursie (otec západního mnišství) tento seznam doplňuje o tezi: *Nikdy nepochybovat o božím milosrdenství*.

Skutečné milosrdenství potřebuje náš čas, pozornost a citlivost a vyžaduje určité „sklonění se“ ke konkrétnímu člověku v nouzi.⁹⁷ Milosrdenství tedy není náš postoj, názor nebo smýšlení, nýbrž je vždy konkrétním činem.⁹⁸

Výše uvedené skutky milosrdenství korespondují se čtyřmi základními podobami chudoby, a sice s chudobou materiální, kulturní, vztahovou i duchovní. (viz. 1 kapitola)

3.2 Otázka majetku

Judaismus, z něhož vzešlo křesťanství, říká, že celá země patří Hospodinovi. Bohatí vlastníci půdy, jsou pouze její „nájemci“ či „správci“. Proto byli bohatí povinováni dodržovat zákon a konat dobročinnost – část svého majetku měli poskytnout chudým lidem.⁹⁹ Na druhou stranu bylo bohatství považováno za znamení Hospodinovy přízně a požehnání. V *Tóře* však bývá často upozorňováno na nebezpečí zneužívání majetku.¹⁰⁰

Vnímání majetku bylo v křesťanství formováno duchovním dědictvím judaismu a konfrontací s vlivným *gnosticismem*.

Gnosticismus byl obtížně uchopitelný a rozmanitý duchovní proud pozdní antiky, který v sobě mísil elementy křesťanské víry s náboženskými představami starého orientu, společně s určitými myšlenkami antické filozofie (novoplatonismus, Poseidónus).¹⁰¹

⁹⁶ Srov. ŠIMR K., *Charitativní práce* – studijní opora 2016-2017 s. 9.

⁹⁷ Srov. KASPER W., *Milosrdenství* s. 126.

⁹⁸ Srov. AMBROS P., *Skutky tělesného a duchovního milosrdenství: k pramenům křesťanského postrestitučního uvažování*. In AMBROS P. (ed), *Nouze, chudoba, bohatství – výhledy do postrestituční epochy života církvi*, s. 53.

⁹⁹ Srov. BERÁNEK O., ŽUPEK P., *Dvojitá tvář islámské charity*, s. 21.

¹⁰⁰ Srov. SEDLÁČEK T., *Ekonomie dobra a zla*, s. 44.

¹⁰¹ Srov. STÖRING J. H., *Malé dějiny filozofie*, Praha: Zvon 1993 s. 158.

Rané křesťanství bylo gnosticizmem ovlivněno, lze říci, že s ním i soupeřilo. Jednou z hlavních myšlenek gnosticizmu je dualismus dobra a zla a jejich věčný svár. Sféra zla byla v gnosticizmu představována hmotou, sféra dobra duchovní říší.¹⁰²

Rané křesťanství se pod vlivem gnóze spíše odklánělo od pozemských záležitostí a hmotného světa k askezi, ale majetek nebyl vnímán jako čisté zlo. Důležité bylo, jaký člověk k majetku zaujímá vztah. Zda se jím nechá ovládat, zneužívá ho nebo je puzen shromažďovat stále víc, či mu bude majetek naopak sloužit k dobrému životu ve víře a službě bližnímu. Hmotné bohatství je vnímáno, podobně jako v judaismu, za něco, co je člověku za jeho života pouze svěřeno.¹⁰³ Jan Zlatoústý (konstantinopolský biskup + 407) se aktivně zabýval sociálními otázkami své doby, se k problematice majetku vyjádřil následujícími slovy: „*Je-li bohatství doprovázeno skutky, je počestné. Jakými skutky? Zmírňováním chudoby, podporováním nemajetných ...*“¹⁰⁴ V otázce hodnocení majetku křesťanství přímo navazuje na pojetí role majetku v judaismu.

3.3 Vztah k chudým v raném křesťanství

První následovníci Ježíše se často rekrutovali z nižších společenských vrstev, tedy se jednalo spíše o chudé lidi.¹⁰⁵ V centru Ježíšova zájmu stáli všichni, kteří potřebovali pomoc – chudí, nemocní, trpící, bezbranní. Podle křesťanské tradice Ježíš uzdravuje, odpouští hříchy a zvětšuje Boží milosrdenství všem lidem, nikdo není vyloučen.¹⁰⁶

Ježíš nabádal, aby almužny a dary byly poskytovány (podobně jako v judaismu) neokázale a v tichosti. „*Dávejte si pozor, abyste nepředváděli svou spravedlnost lidem na odiv, Neměli byste totiž odměnu u svého Otce v nebesích. ... Raději když dáváš chudým ať tvá levice neví co dělá pravice... Tak tvé dobrodiní zůstane v skrytu a tvůj Otec, který vidí vskrytu, tě odmění.*“ (Matouš 6:1-4)

Pomoc chudým a *charita* (z latinského slova *caritas*, prakticky projevená láska k bližnímu) se stává důležitým posláním vznikající církve.¹⁰⁷

Motivem pro charitu se stala nápodoba božího milosrdenství a láska k Bohu v sobě obsahovala i lásku k ostatním lidským bytostem.

¹⁰² Tamtéž, s. 162.

¹⁰³ Srov. MATOUŠEK O., *Základy sociální práce*, s. 37.

¹⁰⁴ MESSINA R., *Dějiny charitativní činnosti*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakl. 2005 s. 27.

¹⁰⁵ Srov. STÖRING J. H., *Malé dějiny filozofie*, s. 158.

¹⁰⁶ Srov. KASPER W., *Milosrdenství* s. 62.

¹⁰⁷ Srov. GEREMEK B., *Slitování a šibenice* st. 25.

Prvotní církev vznikla po ukřižování Ježíše Nazaretského v Jeruzalémě. Zpočátku byla církev považovaná za židovskou sektu.¹⁰⁸ Příslušníci prvotní jeruzalémské církve měli do určité míry společný majetek, ze kterého podporovali chudé a potřebné ze své obce. Očekávali brzký druhý příchod Krista a *boží soud (parusie)* a nechtěli se příliš zabývat „nepodstatnými“ hmotnými záležitostmi vezdejšího života.¹⁰⁹

Společný majetek všech členů církve byl ideálem. Nešlo však o to, rozdat všechnen majetek chudým, ale hospodařit s ním tak, aby na něm měli podíl i chudí.¹¹⁰

Dobrovolná chudoba byla považována za duchovní hodnotu, protože znamenala přímé následování Krista i apoštolů a byla vnímána jako cesta k dokonalému křesťanskému životu. Je třeba poznamenat, že dobrovolná chudoba se u prvních křesťanů týkala spíše jedinců ze společenských elit. Samotná chudoba však nebyla vnímána jako privilegované postavení. Panovalo přesvědčení o tom, že kdo bude bohatý a kdo chudý, rozhoduje Boží milost a lidským úkolem je pokorně snášet svůj úděl.¹¹¹

Tehdejší křesťanská společnost, způsobem svého života, vzbuzovala v očích ostatních údiv. Např. v dopisu Aristida z Atén římskému císaři Antoniu Piovi kolem r. 140 po Kristu stojí: „*Milují se navzájem. Vdovy nezanedbávají, sirotky vysvobozují od toho, kdo je zneužívá. Kdo má, dává tomu, kdo nemá. Když spatří cizince, zavedou ho pod střechu a těší se z něj jako z rodného bratra. Neboť se nenazývají bratry podle těla, nýbrž bratry v Duchu a Bohu.*“¹¹²

3.4 Almužna

Diakonie jako služba potřebným se v církvi rozvinula již záhy po jejím vzniku. Nejčastější formou praktické bliženecké lásky bylo dávání almužen. Almužny měli poskytovat i chudí lidé, těm, kdo jsou na tom hůře.¹¹³ Almužny byly považovány za praktický skutek milosrdenství a věřící byli vybízeni, aby almužny hojně udělovali, protože (dle křesťanské věrouky) se jejím prostřednictvím umenšovaly lidské hříchy. Almužna byla podle církevních otců prospěšnější než modlitba nebo půst. Například Klement I. v listě Korint'ánům píše: „*Je výborné dát almužnu jako pokání za hřích,*

¹⁰⁸ Srov. SVOBODA F., *Filantropie* str. 31.

¹⁰⁹ Srov. SOKOL J., *Člověk a náboženství: Proměny vztahu člověka k posvátnému*, Praha: Portál 2004 s. 175.

¹¹⁰ Srov. MESSINA R., *Dějiny charitativní činnosti* s. 28.

¹¹¹ Srov. GEREMEK B., *Slitování a šibenice* s. 26, 29.

¹¹² ŠIMR K., *Trojí diakonie* str. 26

¹¹³ Srov. DOLEŽALOVÁ A., *Příběh chudoby: mezi spravedlností, milosrdenstvím a statistikou*. s. 63.

*protože půst je lepší než modlitba, ale almužna je lepší než toto obojí.*¹¹⁴ Nemajetní lidé měli almužnu přijímat pokorně a odvděčit se dárci modlitbou, protože modlitba chudého měla u Boha velkou váhu.¹¹⁵ Prostřednictvím almužny bylo možné odčinit hříchy. Instrukce almužny byla nástrojem ke zmírňování sociálních nespravedlností a zároveň almužna umožňovala dokázat spravedlnost dárců před Bohem. Je pro ni charakteristické darování směřující od shora dolů – od bohatého k chudému. Almužna byla propojena s tehdejší společenskou hierarchií a jejím prostřednictvím se chudému dostávalo určité kompenzace za to, o co byl ochuzen, Primárně však při almužně šlo o osobu dárců a jeho dobré skutky, neměla ambice řešit trvale situaci potřebného.¹¹⁶

Při bohoslužbách v počátcích křesťanství nosili lidé obětní dary a pokládali je na oltář, část z těchto darů byla určena na slavení bohoslužby, ostatní bylo rozděleno potřebným. To že byly dary ve formě naturálií nebo peněz pokládány nejprve na oltář, znamenalo vyjádření vděčnosti dárců za to, co měli a zároveň chudí lidé nedostávali dary přímo od dárců, nýbrž od Boha.

Jinou pomocí chudým byla tzv. *collecta*. Jednalo se o plody z úrody, které věřící odevzdávali před čtením *epistol*y, příjemci *collecty* byli potřební lidé ze společenství.

První křesťané také dávali milodary do pokladniček při bohoslužbách a organizovali dobročinné sbírky mezi movitějšími souvěrci. Další prostředky byly získávány z mešních sbírek, kam věřící věnovali peníze, které ušetřili během půstu.¹¹⁷

Významným křesťanským obřadem je *eucharistie* (z řečt. překládáme jako díkůvzdání). Pro křesťany je *eucharistie* zásadní svátostí, při které se láme chléb a pije víno jako vzpomínka na poslední společnou večeři Ježíše a jeho učedníků. Pro katolíky je pak eucharistie zpřítomněním živého Krista v chlebu a víně.¹¹⁸

Milodary se soustřeďovaly zejména při *eucharistii*. Po skončení bohoslužby odevzdávali bohatí almužny, výše nebyla předepsána, každý daroval podle svého uvážení a možností. Vybrané prostředky sloužily k podpoře vdovám, sirotkům a ostatním potřebným.¹¹⁹

V době pronásledování křesťanské církve, na samém počátku křesťanství pořádali mnozí movitější křesťané tzv. *agapé* – hostiny lásky. Chudí bývali zváni do domu

¹¹⁴ MESSINA R., *Dějiny charitativní činnosti* s. 32.

¹¹⁵ Srov. DOLEŽALOVÁ A., *Příběh chudoby: mezi spravedlností, milosrdenstvím a statistikou* s. 64.

¹¹⁶ Srov. ŠIMR K., *Trojí diakonie* s. 90.

¹¹⁷ Srov. ŠMERDA H., *Křesťanská charita v běhu věků* s. 42, 46.

¹¹⁸ Srov. FOUILLOUX D., *Slovník biblické kultury* Praha: E.W.A 1992 s. 59.

¹¹⁹ Srov. MESSINA R., *Dějiny charitativní činnosti* s. 30.

bohatých ke společné hostině, která měla náboženský charakter. Bylo však třeba určité ostráživosti, aby nedošlo k prozrazení a pronásledování.¹²⁰

3.5 Křesťanská charita v době církevních otců

Křesťanství se začalo rozšiřovat misionářskou činností apoštolů, především třemi misijními cestami, které vykonal apoštol Pavel. Když se postupem doby ukázalo, že křesťanství není jen judaistická sekta, ale že jde o svébytné nové náboženství, začalo být potíráno. Křesťané, kteří se dostali do ilegality, vykonávali bohoslužby a shromáždění v utajení. Z toho potom pramenily pomluvy a nenávisť k novému náboženství. Občasné živelné lidové protikřesťanské bouře se střídaly se státním organizovaným pronásledováním.

Výsledkem pronásledování však nebylo vykořenění nebo zánik křesťanství, nýbrž naopak jeho posílení a získávání nových přívrženců, kteří byli osloveni statečností a hloubkou víry prvních mučedníků. „*Mučedník – voják Kristův, který pro své přesvědčení zemřel, byl vzorem dokonalého křesťana*“.¹²¹

Již v polovině 2. století se křesťanské obce objevovaly po celé římské říši. V čele jednotlivých křesťanských církví stáli tzv. *episkopé* – biskupové. Biskup měl na starosti, mimo ostatní povinnosti v oblasti kultu a *eucharistie*, péči o místní chudé a organizování charitativní pomoci. Ze spisu *Apoštolské konstituce*, který pochází z konce 4. století, ale je souhrnem i spisů mnohem starších (např. *Didaché I. st. n. l.*), víme, jaké byly základní povinnosti biskupů v oblasti charitativní péče. Biskup měl 1) *dohlížet na spravedlivé rozdělování almužen mezi sirotky a vdovy, nuzné a cizince bez prostředků*, 2) *pečovat o nemocné a opuštěné bez ohledu na to, zda byli cizinci, nepřátelé, svobodní nebo sezdaní* 3) *starat se o výchovu sirotek a umísťovat je u pěstounů, starat se o ně i v dospělosti a sledovat jejich uplatnění v životě*, 4) *pokoušet se najít zaměstnání pro ty, kdož jsou bez práce*, 5) *sytit hladové a odívat nahé*, 6) *pomáhat těm, kdo byli uvrženi do vězení*, 7) *poskytovat pohostinství cizincům*, 8) *pečovat o řádný pohřeb křesťanů do země* a 9) *organizovat sbírky na podporu pronásledovaným a pomáhat těm, kteří byli pro víru uvrženi do otroctví*.¹²²

Tyto úkoly přesahovaly možnosti jednotlivce. Proto brzy vznikly v církvích diakonie, které vykonávaly praxi charitativní služby. Diakonie spravoval a řídil biskup. V

¹²⁰ Srov. ŠMERDA H., *Křesťanská charita v běhu věků* s. 46.

¹²¹ STÖRING J. H., *Malé dějiny filozofie*, s. 154.

¹²² POSPÍŠIL C. V., *Teologie služby* s. 104.

diakoniích sloužili *jáhni* a *jáhanky* – a pomáhali následovně: vybírali milodary při bohoslužbách a se podíleli na jejich distribuci. Museli mít tedy přehled o sociální situaci jednotlivých členů společenství. Starali se o vdovy a sirotky, navštěvovali nemocné a staré lidi, vydávali se do vězení navštěvovat uvězněné, umývali a pomazávali mrtvé. Pomáhali rovněž biskupovi při kázání a rozdávání eucharistie, doprovázeli biskupa na cestách a sloužili mu jako písaři a poslové.¹²³

V diakonii působily i vdovy nebo mladé panny. Existoval i tzv. *ordo viduarum* – vdovský stav, jenž se stal důležitou institucí s pevnými pravidly, do něhož mohly ženy vstoupit jen za určitých podmínek. Ženám se nedostávalo obřadního zasvěcení, měly žít asketicky a jejich úkolem bylo spolupracovat s biskupem a jáhny při organizování charitativní činnosti, která se týkala žen. Prestiž vdovského stavu byla ve 2. a 3. století vysoká, později začala upadat a ženy se postupně z aktivní charity začínaly vytrácet.¹²⁴

Součástí diakonií byl tzv. *xenodochion*, jednalo se původně o prostor, kde mohli přespávat poutníci, později sloužil jako místo k ošetřování nemocných. Církev provozovala také tzv. *nosokomia*, jednalo se v podstatě o starověkou nemocnici, místo, kde byli ošetřováni nemocní.

Církev v době patristiky provozovala též tzv. *brephotrofium*, zařízení, která se starala o odložené novorozence a malé děti. Odkládání nechtěných dětí bylo ve starověku zejména u chudých lidí běžnou praxí, která se přičila křesťanskému étosu. Křesťané se odložené děti pokoušeli zachraňovat a pečovali o ně i nadále, než dosáhly dospělosti. Dalším stupněm péče o děti byly tzv. *orfanotrofium* – sirotčinec pro starší děti, které přišly o rodiče nebo byly odloženy v pozdějším věku.

Služby diakonie se odehrávaly i v tzv. *gerontotrofium* – kde byla poskytována péče starým lidem a rovněž i tzv. *ptochotrofium* – zařízení pro chudé lidi, o které se nemohla postarat rodina.¹²⁵

3.6 Křesťanská charita v době svobodné církve

V r. 313 římský císař Konstantin uznal křesťanství jako oficiální náboženství (o této události hovoříme jako o tzv. *konstantinovském obratu*). Od této doby se začalo křesťanství v římské říši etablovat jako státní náboženství. Církev postupně získávala politický vliv a její charitativní činnost se tak mohla naplno rozvíjet. Křesťané začínají

¹²³ Srov. MESSINA R., *Dějiny charitativní činnosti* s. 46.

¹²⁴ Tamtéž, s. 48.

¹²⁵ Srov. POSPÍŠIL C. V., *Teologie služby* s. 104.

aktivně prosazovat legislativní změny. V r. 313 císař Konstantin zakázal mučení dlužníků a zadržování ostatků dlužníků, které zabraňovalo řádnému pohřbu, jako prostředku pro vymožení dlužné částky. Díky upevnování instituce rodiny, a především oficiálnímu zákazu rozvodu, byly více ochráněny ženy. Muž již nemohl svou ženu vyhnat a zbavit ji majetku, nýbrž jejich majetek byl majetkem společným.¹²⁶

Chudí byli v případě potřeby u soudu zastupováni obhájci tzv. (*procuratores pauperum – obhájci chudých*).

Jak se církve postupně propojovala se státní mocí, byla na ní časem delegována odpovědnost za sociální péči v celé římské říši. Církve k tomu od císaře dostávala i nemalé prostředky, jež byly rozděleny přibližně následovně: čtvrtina pro potřeby biskupa včetně jeho soukromé charity, čtvrtina pro potřebu kléru, čtvrtina na provoz chrámu a čtvrtina pro chudé.¹²⁷ Dalším příspěvkem do rozpočtu církví byly pozůstalosti, které byly církvi odkazovány bohatými římskými občany. Zdrojem církevního majetku byly taktéž prostředky ze sbírek, které se nadále vybíraly při bohoslužbách a také dary od bohatých křesťanů z řad římské aristokracie.

Biskupové měli na starosti správu mnoha společenských oblastí mimo jiné v sociální oblasti. Vystupovali jako ochránci slabých a znevýhodněných, vybízeli k humánnímu zacházení s otroky a vězni.

„Majetek církve byl pokládán za majetek chudých a potřebných.“¹²⁸ Z tohoto období pochází církevní zvyk *patrimonium pauperum*, tzn. majetek církve je majetkem chudých, který stanovil, že nejméně jedna třetina církevních příjmů by měla být určena na podporu chudých.¹²⁹

K praxi milosrdenství a křesťanskému závazku pomáhat chudým a potřebným, vyzývali ve svých *homiliích* (z řečt. znamenající kázání) a spisech církevní otcové. Ovšem již v tomto období se začíná rozlišovat mezi chudými práce neschopnými – tedy hodnými almužny a podpory a mezi těmi, kteří pracovat mohou a mohli by zlepšit svou situaci vlastním přičiněním. Sv. Bazil rozlišoval mezi skutky lásky vykonanými pro skutečně potřebné a mezi nahodilou podporou tuláků a žebráků, kterou považoval za méně smysluplnou. Sv. Augustin se zamýšlí nad tím, koho podarovat, když je více potřebných, ale k dispozici je jen jeden dar. V takovém případě by měl dárce pečlivě

¹²⁶ Srov. ŠMERDA H., *Křesťanská charita v běhu věků* s. 54.

¹²⁷ Srov. MARTÍNEK M. a kol., *Praktická teologie pro sociální pracovníky*, s. 44.

¹²⁸ ŠMERDA H., *Křesťanská charita v běhu věků* s. 56.

¹²⁹ *Studia theologica* 2016, OPATRŇY M., MORONGOVÁ T., *Outsourcing bliženecké lásky* str. 121, Dostupné na [www.studiatheologica.eu/artkey/sth-201604-0007_Outsourcing_blizenecke_lasky.php](http://www.studiatheologica.eu/artkey/sth-201604-0007_Outourcing_blizenecke_lasky.php).

zvážit situaci a potřeby adresátů pomoci, a pokud jsou na tom všichni obdobně, rozhoduje Boží prozřetelnost.¹³⁰ Podobně Jan Zlatoústý ve svých spisech apeluje na rozeznávání skutečných chudých, kteří se o sebe nemohou postarat sami a mezi chudými, kteří by pracovat mohli.¹³¹

3.7 Nástin dalšího vývoje

Křesťanská charita se během dějin dále vyvíjela. Ve středověku se stávají střediskem dobročinnosti špitály, vznikají také žebravé řády (Sv. František, Sv. Dominik), jejichž působení promění vnímání chudoby ve středověké společnosti. Dobrovolná chudoba (tzv. chudoba s Petrem) byla vnímána jako ctnost (následování Krista). Nuzní lidé (tzv. chudí s Lazarem) měli ve společnostech své místo.¹³² Bohatí udíleli almužny a věřili, že tímto způsobem se umění jejich hříchy, podarování se měli za dárce modlit. Reformace, jako další náboženský obrat v evropské společnosti, přinesla změnu ve vnímání chudoby. Dochází ke změně ve vztahu k chudým lidem, kteří začínají být vnímáni jako potencionální nebezpečí pro společnost. Sociální pomoc začíná být adresná a dochází k rozlišování chudých, podpora je přednostně udělována v obcích místním. V 19. stol. vzniká tzv. *sociální nauka církve* jako reakce katolické církve na zoufalé životní podmínky dělníků v době průmyslové revoluce.¹³³ V tomto období také nastává postupný proces sekularizace v péči o potřebné, na jehož konci stojí současný sociální stát. Církevní charitativní aktivity jsou však dodnes ve společnosti nepostradatelné.

4. Almužna a dobročinnost v islámu

4.1 Islámská etika

Islám je od svého vzniku náboženstvím, pro které je důležitá sociální spravedlnost.¹³⁴ Ovšem individualita člověka není upozaděna, naopak je zdůrazněna odpovědnost každého jednotlivce před Bohem.

Islámská etika je etikou vzájemné solidárnosti, která je postavena na společné víře v jediného Boha. V Koránu existují etické imperativy, které připomínají biblické desatero. Jedná se zejména o příkazy: *Nepřidružovat nikoho k Bohu, ctít rodiče, být laskavý k rodině a příbuzným, nezabíjet děti (dcery) z obavy před zchudnutím, nedopouštět se*

¹³⁰ Srov. SVOBODA F., *Filantropie* s. 32.

¹³¹ Srov. GEREMEK B., *Slitování a šibenice* s. 25.

¹³² Tamtéž, s. 33.

¹³³ Srov. KASPER W., *Milosrdenství* s. 164.

¹³⁴ Srov. BERÁNEK O., ŤUPEK P., *Dvojitá tvář islámské charity*, s. 56.

*cizoložství, nezabíjet neoprávněně, dávat správné míry a váhy, nedotýkat se jmění sirotků, dodržovat smlouvy, nechodit pyšně a domýšlivě po zemi.*¹³⁵

Důležitým principem islámské etiky, je zachovávání tzv. *střední cesty* (*turiq al-wasat*). Jedná se o určitý koncept umírněnosti, který se vyhýbá extrémním situacím na obou pólech. Samotní muslimové jsou Koránem nazýváni jako „lidé středu“. S myšlenkou střední cesty se v islámu setkáváme v různých souvislostech.¹³⁶ Koránské verše varují před nestřídmostí v tělesných požitcích i v hromadění majetku, odsuzují pokrytectví a lež, hněv a ukvapenost. Věřící jsou nabádáni ke vzájemné ohleduplnosti a konání dobra (*ihsán*), akcentován je rovněž upřímný, zbožný úmysl (*nija*) v konkrétních činech.¹³⁷ Pokud se člověk proviní nebo nežije podle náboženských norem, Korán mu většinou nepředepisuje na tomto světě nějaké konkrétní tresty. Nechává posouzení lidských skutků Bohu při posledním soudu. Korán přijímá to, že je někdo velmi bohatý a jiný velmi chudý (tato situace může nastat i v jiné než materiální oblasti viz první kapitola) jako fakt, který je boží vůlí. Ovšem podle Koránu je povinností bohatých muslimů podporovat chudé souvěrce, nejzranitelnější skupinou z nich (podobně jako v judaismu i křesťanství) jsou sirotci a vdovy. Korán rovněž nevyzývá ke zrušení otroctví, ale apeluje na lidské zacházení s otroky a jejich propuštění na svobodu hodnotí jako velice záslužný skutek.¹³⁸

V ekonomické oblasti islám dle principu *střední cesty* neodmítá soukromé vlastnictví a nepožaduje rovnostářskou společnost, ale vybízí ke společenské solidaritě, která je v islámu značně akcentována. Platí zde také podle příkazů v Koránu zákaz lichvy (*ribá*). V islámském pojetí tento zákaz neznamená jen nepřiměřeně vysoké úroky z půjčené částky, ale každou půjčku na úrok. V širším kontextu může tento zákaz znamenat také neférový obchod.¹³⁹

4.2 Význam charity v islámské společnosti

V islámu je charita zásadním projevem sociální dobročinnosti. Vzorem pro lidské konání dobra je Bůh, který je milosrdný (*ar-rahmán*), odpouštějící a spravedlivý. Naopak člověk je vnímán jako hříšná bytost, která je vystavená mnohým pokušením a nástrahám. Ideálně by člověk měl žít podle božích přikázání a kráčet po *přímé stezce boží*. Je to jediný způsob,

¹³⁵ Srov. KORÁN přeložil HRBEK I. Brno: Levné knihy 2006 s. 103.

¹³⁶ Srov. OSTRÁNSKÝ B., *Malá encyklopedie islámu a muslimské společnosti* Praha: Libri 2009, s. 56.

¹³⁷ Srov. KROPÁČEK L: *Duchovní cesty islámu* Praha: Vyšehrad 2003. 148, 149.

¹³⁸ Srov. KORÁN s. 105.

¹³⁹ Srov. OSTRÁNSKÝ B., *Malá encyklopedie islámu a muslimské společnosti* s. 51, 52, 56.

jak se zalíbit Bohu a dojít ke spáse. Když poutník sejde z cesty, musí konat pokání. Pokud zabloudí úplně, je na věky zatracený. Islámský věřící koná dobré skutky, aby v něm Bůh našel zalíbení, a doufá, že za to bude na věčnosti odměněn.

Islámští učenci vnímali ideální praxi islámského života jako prolnutí víry v jediného Boha (*imán*) a konání dobra (*ihsán*). Právě v dobročinnosti se oba tyto náboženské principy prolínají. Vzájemná dobročinnost by v obcích věřících měla napomáhat k sociální spravedlnosti. Solidarita a spravedlnost v obci věřících (*umma*) měla podporovat pravou zbožnost a zabráňovat modloslužebnictví.¹⁴⁰

Oficiální institucionalizovanou formou islámské charity je tzv. povinná almužna *Zakát* – jeden z pěti pilířů islámu, ze které se postupně vyvinula náboženská daň. Kromě ní existuje ještě almužna dobrovolná tzv. *sadaqa* a patří sem také specifické náboženské nadace tzv. *waqf*.¹⁴¹

4.3 Povinná almužna *Zakát* jako jeden z pěti pilířů islámu

V islámském náboženství je stanoveno pět zásadních kultovních předpisů. Jedná se o tyto povinnosti věřících, které jsou souhrnně označovány jako pět pilířů islámu: vyznání víry (*šáhada*), modlitba (*salát*), povinná almužna – náboženská daň (*zakát*), půst v měsíci *ramadánu* (*sawn*) a pouť do Mekky (*hadždž*).

Pro naše téma je ústřední *zakát*. Slovo *zakát* pochází ze slova *tuzakkíhim*, které se objevuje v nejstarších koránských verších a znamená cosi jako *očisťovat se a být zbožný*.¹⁴² Placení *zakátu* je pokládáno za nezbytné očisťování nabytého majetku, ale také očisťuje samotného vlastníka od sobectví a hamižnosti. *Zakát* očisťuje i jeho příjemce, podle Koránu ho zbavuje závisti a posiluje jeho dobrou vůli.¹⁴³

Instituce *zakátu* prošla dějinným vývojem. V prvních obdobích muslimské obce (ještě za Muhammadova života a těsně po něm) se nedělal rozdíl mezi dobrovolnou a povinnou dobročinností. V každém případě byla vzájemná solidarita a podpora slabých členů nutností pro úspěšné přežití a expandování muslimské obce. Postupně se dobrovolná podpora nemajetných proměnila v povinnou náboženskou daň. „*Almužna se plně přeměnila v daň záhy po Muhammadově smrti spolu s rozmachem centralizované státní moci chalífátu*.“¹⁴⁴

¹⁴⁰ Tamtéž, str. 27.

¹⁴¹ Srov. OSTŘANSKÝ B., *Malá encyklopedie islámu a muslimské společnosti* s. 56.

¹⁴² Srov. BERÁNEK O., ŤUPEK P., *Dvojí tvář islámské charity* s. 30.

¹⁴³ Srov. HAMMÚDA A., *Zaostřeno na islám*, Praha: Islámská nadace 2010, s. 108.

¹⁴⁴ KROPÁČEK L., *Duchovní cesty islámu* s. 104.

Zakát je vnímán jako druh bohoslužby a jeho odvádění je tedy individuální záležitostí podobně jako půst a modlitba. Muslimové mají také kolektivní náboženské povinnosti. Na placení *zakátu* někdy věřící zapomínají, proto muslimští duchovní před tímto zapomínáním varují a považují to za velký hřích či dokonce za symbol bezvěrectví.

Povinnost odvádět *Zakát* se vztahuje na všechny svobodné (*hurr*), plnoleté (*báligh*) a mentálně zdravé (*ágil*) muslimy a muslimky, kteří vlastní více než zákonem stanovené minimum (*nisáb*).

„Povinnost *zakátu* se vztahuje na vše, co roste, nabyvá či přibývá buď samo od sebe, nebo přičiněním člověka.“¹⁴⁵ Majetek, ze kterého je odváděn *zakát* se dělí na majetek zjevný (*záhir*): sem podle islámských právníků patří to, co nelze schovat, tedy větší hmotný majetek, včetně zemědělských plodin a hospodářských zvířat. A majetek skrytý (*bátin*), do této kategorie patří zejména zlato, stříbro, platidla a zboží. *Zakát* se neodvádí z majetku státu, dobročinných náboženských nadací (*waqf*) a veřejně prospěšných organizací.¹⁴⁶

Stanovené minimum (*nisáb*) je buď uvedeno v právních předpisech, nebo se v současnosti stanovuje podle aktuálních kurzů zlata (pro jednotlivé měny muslimských států). Obvyklá výše *zakátu* je pro peněžní oběživo a drahé kovy asi 2,5 %, pro jednotlivé plodiny je to 10 % nebo 5 % (podle toho, zda se při pěstování musela provádět umělá závlaha). *Zakát* se platí jednou ročně, a termín jeho splatnosti si rozhoduje věřící sám. Zvyklostí, ale bývá odvádět *zakát* po ukončení postního měsíce *Ramadánu*.

Příjemci *zakátu* jsou v Koránu vyjmenováni. Jedná se o chudé a potřebné, ale určen je také těm, kteří *zakát* vybírají, a dále je určen pro ty, jejichž srdce mají být získána. V ideálním případě by se měli prostředky ze *zakátu* uplatňovat tam, kde byly vybrány. „Bere se jejich boháčům, dává se jejich chudákům“.¹⁴⁷ Lze říci, že by se almužna měla poskytovat především nejbližším (potřebným v rodině, sousedství, obci). Nevěřící (*káfir*) nemohou být příjemci *zakátu*. Vybrané prostředky ze *zakátu* byly určeny také pro vykoupení věřících muslimů z otroctví nebo pro ty, kteří upadli do dluhů a neměli jinou možnost jejich zaplacení. Podstatnou kategorií příjemců *zakátu* byli také tzv. *fi sabililláh*, ti co jsou na cestě boží, čímž jsou myšleni především bojovníci tzv. *svaté války* (*džihád*). *Zakát* byl určen i pro ty, jejichž srdce mají být získána. Tato kategorie příjemců *zakátu* pochází z období po vzniku islámu, kdy se utvářeli jednotlivé muslimské obce. Předáci

¹⁴⁵ BERÁNEK O., ŤUPEK P., *Dvoji tvář islámské charity* s. 31.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 32.

¹⁴⁷ Srov. BERÁNEK O., ŤUPEK P., *Dvoji tvář islámské charity* s. 31.

kmenů, kteří se přidali i se svými lidmi k islámskému náboženství, byli tímto způsobem motivováni a utvrzováni ve správnosti svého rozhodnutí. Poslední skupinou příjemců *zakátu* jsou studenti náboženských škol a také poutníci, kteří se ocitli bez prostředků a byli daleko od pomoci své rodiny.

Specifickou formou *zakátu* je tzv. *zakát al-fitr*, který souvisí se slavností ukončení postního měsíce *Ramadánu*.¹⁴⁸

4.4 Dobrovolná almužna – *sadaqa* a její podoby

Jestliže *zakát* je v muslimském prostředí povinnou almužnou nebo náboženskou daní, je *sadaqa* výrazem pro dobrovolnou, neoficiální dobročinnost. Etymologicky slovo *sadaqa* pravděpodobně pochází z hebrejského výrazu pro dobročinnost a zbožnost *cedaka*.¹⁴⁹ V širším kontextu je *sadaqa* vnímána jako jakékoliv dobrodiní, prokázané druhému. Může mít podobu hmotného daru či peněz, ale na rozdíl od *zakátu* může být i nehmotné povahy. *Sadaqou* může být i vlídné slovo a laskavé zacházení nebo rada a pomoc poskytnutá bližnímu.¹⁵⁰ Poskytování *sadaqy* je výrazem zbožnosti, protože motivace k ní je podobně jako u *zakátu* nábožensky podmíněna. *Sadaqou* se zmírňují sociální nerovnosti v muslimské obci a realizuje se jí dobro. Je vnímána jako jakýsi druh obchodu nebo smlouvy věřícího s Bohem. „*To, co člověk vynaloží na almužnách v tomto světě, bude mu Bohem několinásobně splaceno na onom světě*“ *Sadaqa* je chápána jako něco, co patří Bohu, a věřící při jejím uštědřování „*napňuje boží vůli*“¹⁵¹ Nuzní v islámském civilizačním okruhu vyvolají: „*něco pro Boha*“, když prosí o almužnu.

Sadaqa obdobně jako v judaismu i křesťanství by měla být udělována neokázale a raději ve skrytu.

K poskytování *sadaqy* jsou věřící vybízeni duchovními, kteří vyzdvihují záslužnost praxe dobročinnosti. Motivují k jejímu konání příslibem odměn na onom světě, nebo naopak (mírnými) hrozbami muk, které se po smrti dostane těm, kdo nerespektují Boží vůli.

Praktikováním *sadaqy* se lze očistit od hříchu, v čemž lze spatřovat opět podobnost ve všech abrahamovských náboženstvích. *Sadaqa* by neměla pocházet z nečistých nebo zakázaných (*harám*) zdrojů, protože Bůh takovou *sadaqu* nepřijme.

¹⁴⁸ BERÁNEK O., ŤUPEK P., *Dvojí tvář islámské charity* s. 36.

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 31.

¹⁵⁰ Srov. OSTŘANSKÝ B., *Malá encyklopedie islámu a muslimské společnosti* s. 78-79.

¹⁵¹ BERÁNEK O., ŤUPEK P., *Dvojí tvář islámské charity* s. 39-40

Příjemce *sadaqy* nemá k dárci žádné zvláštní povinnosti, měl by ovšem za dar upřímně poděkovat. Významným rozdílem mezi *zakátem* a *sadaqou* je to, že příjemcem *sadaqy* může být i nevěřící.¹⁵²

4.5 *Waqf* – dobročinné nadace

Specifickým islámským fenoménem jsou tzv. *waqf* náboženské dobročinné nadace. Byly a jsou rozšířeny po celém islámském světě a díky prostředkům z nich byla v průběhu staletí vystavena řada (architektonicky hodnotných) mešit. Prostřednictvím výnosů z *waqf* bylo vybudováno a provozováno velké množství nezbytných zařízení jako jsou školy nebo nemocnice.¹⁵³

Waqf jsou tedy dobročinné náboženské nadace, kam zbožní zámožní muslimové odkazovaly (a odkazují) část ze svého majetku. Podle islámského práva tzv. *fiqh* by podíl odkázaný dobročinné nadaci neměl přesahovat 1/3 čistého (očištěného od dluhu) majetku.¹⁵⁴ Termín *waqf* rovněž znamená i samotný darovaný majetek. Odůvodnění, proč odkazovat část svého majetku na dobročinné účely, nalezneme nikoli v Koránu, ale v tradici Sunny. Konkrétně se jedná o dva *hadíthy*, na kterých panuje shoda ve všech proudech ortodoxního sunnitského islámu. První zní: „*pozdější chalífa Umar ibn al-Chattáb přišel za prorokem, aby se poradil, co má udělat s „nejlepším pozemkem“, který získal v oáze Chajbar. Prorok mu odpověděl: „Chceš-li, učiň pozemek nezczizitelný a zisk z něj daruj jako almužnu“.*¹⁵⁵ Umar uposlechl a s půdou (pozemkem) již nebylo možné obchodovat nebo ho darovat či převézt na někoho jiného. Půda byla tzv. zadržena a výnosy, které přinášela, byly využívány k dobročinným účelům.

Druhý *hadíth* zaměřuje pozornost na problematiku darování majetku v případě smrti (závěti): „*Když člověk zemře, zůstanou po něm jen tři věci – trvalá almužna, obohacující vědění a dobrý syn, jenž se za něj pomodlí.*“¹⁵⁶ *Waqfy* jsou tedy možností, jak člověk může i po své smrti být společnosti prospěšný a konat dobro.¹⁵⁷ Další pohnutkou mohla být potřeba odčinit zlé skutky – očistit se. První takové odkazy často vznikaly na místech posledního odpočinku bohatých muslimů nebo světců. *Waqf* však symbolizoval dobrou vůli a zbožnost zůstavitele i za jeho života. Nadace i instituce z nich podporované, byly

¹⁵² Srov. BERÁNEK O., ŤUPEK P., *Dvojí tvář islámské charity* s. 39-40.

¹⁵³ Tamtéž s. 145.

¹⁵⁴ Srov. KROPÁČEK L., *Duchovní cesty islámu* s. 132.

¹⁵⁵ BERÁNEK O., ŤUPEK P. *Dvojí tvář islámské charity* s. 41

¹⁵⁶ BERÁNEK O., ŤUPEK P., *Dvojí tvář islámské charity* s. 41

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 42.

často pojmenovávané po svých zakladatelích, a tento fakt znamenal pro celé příbuzenstvo značnou společenskou prestiž.

Výnos z *waqf* podobně jako u *zakátu*, byl určen pro chudé a potřebné, dále těm, jejichž srdce mají být získána, otrokům a zadluženým a především těm, kteří jsou na *stezce boží*. Poslední kategorie příjemců byla z historického hlediska nejvýznamnější, dala vzniknout termínu *tasbíl*, který symbolizoval prostředky ze zisku nebo majetku určené k šíření islámu nebo vedení svaté války *džihád*.¹⁵⁸

V průběhu historického vývoje se *waqfy* staly v islámském světě důležitou majetkoprávní institucí. V některých krajích Osmanské říše (cca 1299-1922) tvořily až ¾ orné půdy, v Íránu ještě v r. 1930 tvořil půdní fond *wagf* asi 15 % z celkové orné půdy. Tato situace vedla k určité konzervaci islámského feudálního systému (a tím i hospodářskému zaostávání), protože bránila rozvoji kapitalistických vztahů, které by se mohly snadněji rozvíjet, pokud by zmíněné pozemky mohly být komerčně využívány.¹⁵⁹

Ve 20. st. docházelo v muslimských státech (zejména tam), kde se k moci dostal sekulární či nacionalistický režim ke „znárodňování“ (přebírání) nadací pod státní správu, kde byly transformovány na „státní charitativní instituce“¹⁶⁰

4.6 Dobročinnost o ramadánu a islámských svátcích

Na chudé a potřebné souvěrce je v islámu pamatováno také během náboženských svátků. Asi nejvýznamnější obdobím islámského roku je postní měsíc *ramadán*. V tomto devátém měsíci islámského kalendáře je po dobu 28 až 30 dnů (podle konkrétní islámské země) zakázáno od východu do západu slunce jíst, pít, kouřit a mít pohlavní styk. Půst nemusí držet všichni, výjimku mají těhotné a kojící ženy, nemocní, staří a ti co jsou na cestách. V takových případech povinnost půstu vyváží dobrý skutek nebo pomoc potřebnému.¹⁶¹ *Ramadán* je pro muslimy měsícem duchovní očisty, milosrdenství a dobročinnosti. Právě v čase *ramadánu* by věřící měl poznat, co obnáší žít v nedostatku a jaké to je, být chudý. Po západu slunce je dovoleno přerušit půst a lidé se sdružují ke společnému stolu. Je běžné, že při ramadánových večerích bohatí hostí nemajetné a potřebné, jedná se o tzv. stoly Milosrdného – *má'idat ar-rahmán*. Totéž pohoštění zajišťují i charitativní organizace, proto je v době *ramadánu* k dispozici jídlo pro všechny.

¹⁵⁸ Srov. BERÁNEK O., ŤUPEK P., *Dvojí tvář islámské charity* s 39-40.

¹⁵⁹ Srov. KROPÁČEK L: *Duchovní cesty islámu* s. 132.

¹⁶⁰ Srov. BERÁNEK O., ŤUPEK P., *Dvojí tvář islámské charity* s. 42.

¹⁶¹ Srov. OSTRÁNSKÝ B., *Malá encyklopedie islámu a muslimské společnosti* s. 165.

Důraz je kladen na to, aby věřící nebyli v době přerušeni půstu tzv. *iftár* osamělí, ale naopak, aby společně pojedli a modlili se.

S koncem *ramadánu* se pojí i svátek ukončení půstu tzv. malý svátek *al'íd as-saghír* nazývaný rovněž tzv. svátek přerušeni půstu *'íd al-fitr*. Součástí tohoto svátku je mimo jiné pobídka k darování speciální almužny *zakát al-fitr*. Tato almužna se dává přímo potřebným. Podle další islámské tradice věnuje živitel rodiny *zakát al-fitr* také své manželce (manželkám), dětem a všem příbuzným.¹⁶² Malý svátek bývá považován za nejradostnější ze všech svátků a slaví se 2 nebo 3 dny. Lidé se kromě udílení almužen také vzájemně obdarovávají a navštěvují, zvykem bývá oblékat se do nových šatů. V tento svátek je pamatováno i na zemřelé a jsou navštěvovány hroby.¹⁶³

S obdarováváním chudých je spojen i tzv. velký (obětní) svátek *al-'íd al-kabír*. Tento významný muslimský svátek se pojí s poutí do Mekky, kdy desátý den poutě věřící rituálně obětují dobytek. Nejčastěji se jedná o skot, velbloudy, případně ovce nebo kozy. Tato tradice je vzpomínkou na proroka Abrahama, který byl ochoten pro Hospodina obětovat to nejcennější, tedy život vlastního syna. V celém muslimském světě jsou v tento den rituálním způsobem poráženy miliony kusů dobytka. Pořízení a porážka zvířete bývá pro mnohé nákladnou záležitostí, proto se někdy na koupi a porážce dobytka podílí více osob. Při tomto svátku je pamatováno na chudé tím způsobem, že obětovaný dobytek je následně rozdělen na třetiny. Třetina masa je určena pro majitele zvířete a jeho nejbližší rodinu, druhá třetina je pro širší příbuzenstvo a poslední třetina z oběti je určena pro chudé souvěrce. Přímo v Mecce rituálně obětuje na statisíce poutníků a rychlá distribuce masa potřebným tam musí být kvůli klimatickým podmínkám velmi dobře zorganizována.¹⁶⁴ V očích mnoha obyvatel západu je tento svátek „krvavý“ svátek vnímán jako cosi barbarského, co se nehodí do dnešního civilizovaného světa. Měli bychom se však sami kriticky zamyslet, v jakých podmínkách žijí a jak končí svůj život „naše“ hospodářská zvířata.

Závěr

Cílem bakalářské práce bylo představit, popsat a porovnat formy dobročinnosti a fenomén almužny v judaismu, křesťanství a islámu. Z popisu praxe dobročinnosti ve třech

¹⁶² Srov. BERÁNEK O., ŤUPEK P., *Dvojitá tvář islámské charity* s. 36–37.

¹⁶³ Srov. KROPÁČEK L: *Duchovní cesty islámu* s. 222.

¹⁶⁴ Srov. TUREČEK B., *Světla a stíny islámu*, Praha: Knižní klub 2007 s. 47-48.

monoteistických náboženstvích se ukazuje, že problém lidské chudoby a nouze byl řešen podobnými prostředky.

V judaismu je pomoc potřebným považována za povinnost a je i projevem společenské odpovědnosti vůči potřebným členům židovských komunit. Sociální pomoc byla v omezené míře poskytována také cizincům. Islám přistupuje k sociální pomoci souvěrcům obdobně, ale pomoc pro potřebné, kteří nejsou členy muslimské obce, je omezena ve větší míře než v židovském náboženství. V Novém zákoně, který tvoří základ křesťanství, je pomoc bližnímu rozšířena i na osoby stojící mimo křesťanské komunity. Na rozdíl od judaismu a islámu je aktivní pomoc potřebným dobrovolná.

Formy dobročinnosti mají podobné charakteristické rysy. Pomoc je shromažďována a distribuována především v rámci náboženských obřadů a svátků. Typickým příkladem může být výběr prostředků do kasiček v synagogách, kostelích a mešitách. Většina péče o chudé je v rámci sledovaných náboženství zajišťována různými charitativními institucemi. V židovském náboženství je takovým příkladem charitativní organizace tzv. pohřební bratrstvo (Chevra Kadiša), v islámu je takovou institucí nadace (waqf). V křesťanství nalezneme řadu charitativních institucí, např. špitály a sirotčince.

V abrahámovských náboženstvích platí představa, že skutečným pánem země a všeho na ní je Bůh, člověk je jen správcem svěřeného majetku a musí Bohu skládat účty.¹⁶⁵ Dalším společným rysem sociálního étosu ve sledovaných monoteismech je nabádání k tomu, aby udílení almužen nesloužilo k povyšování se dárců. Samotné darování mělo probíhat skrytě a s respektem k potřebným.

V současnosti je pomoc potřebným v křesťanském kulturním okruhu zajišťována konceptem sociálního státu, který je však sekulárním konceptem. Jedním z historických milníků současné podoby sociálního státu byla bezesporu i sociální nauka církve. Pro sociální nauku je východiskem křesťanský obraz člověka jako bytosti stvořené Bohem, čímž každý člověk získává bezpodmínečnou a nezadatelnou důstojnost, ze které vyplývá právo na důstojný život. Sociální nauka církve byla ze strany (katolické) církve v 19. století pokusem systémově řešit masové sociální nespravedlnosti.¹⁶⁶ V islámu stále převažuje role tradičních náboženských nadací a ostatních náboženských charitativních organizací. V muslimském prostředí je stále živá tradice almužny (zakátu). Takto shromažďované prostředky jsou ovšem přerozdělovány pod dohledem úřadů státu.

¹⁶⁵ Srov. BERÁNEK O., ŤUPEK P., *Dvojitá tvář islámské charity* s. 26, 28.

¹⁶⁶ Srov. KASPER W., *Milosrdenství* s. 164

Příkladem dalšího opatření k omezování chudoby, resp. obchodu s chudobou, byl, v judaismu, křesťanství i islámu, zákaz nebo omezení půjčování na úrok. V muslimském prostředí tento zákaz dodnes platí, ale v ekonomické praxi bývá obcházen.

Při porovnání představených monoteismů se ukazuje, že almužna je jedním z hlavních prostředků v boji s chudobou. Almužna představuje symbol nezištné pomoci. Židovská *cedaka*, islámská *sadaqa* a křesťanská *almužna* jsou výrazem této nezištné pomoci. Ve všech případech je motivací k dobročinnosti získání Boží přízně. Almužna, pokud je chápána jako forma nezištné pomoci, zůstává aktuální dodnes. Charakteristické rysy almužny mohou být spatřovány v nejrůznějších sbírkách pro dobrou věc. V dobročinných sbírkách, podobně jako při poskytování almužny, jde o bezprostřední pomoc. Objektem zájmu je člověk v aktuální nouzi. Podobně jako při udílení almužny, může být příspěvek do sbírky, pro současného dárce, prostředkem k „odpuštění hříchů“. Vše nasvědčuje tomu, že nezištná pomoc, jejímž vyjádřením je právě i almužna, bude mít ve společnosti vždy své místo, jako pomoc těm, kteří se, ať už z jakýchkoli důvodů, nedostávají do záchranné sociální sítě. Lze považovat za legitimní monoteistické dědictví, že cílem dobročinnosti je zde člověk v aktuální nouzi.

Seznam použitých zdrojů:

Bibliografie:

1. AMBROS P., Skutky tělesného a duchovního milosrdenství. In AMBROS P. (ed), *Nouze, chudoba, bohatství: výhledy do postrestituční epochy života církvi*. Olomouc: Nakladatelství centra Aletti Refugium Velehrad-Roma s.r.o. 2015. ISBN 978-80-7412-231-6
2. BARÁNEK D., Institucionalizace a modernizace dobročinnosti v moravských a slezských emancipačních židovských komunitách. In AMBROS P. (ed), *Nouze, chudoba, bohatství: výhledy do postrestituční epochy života církvi*. Olomouc: Nakladatelství centra Aletti Refugium Velehrad-Roma s.r.o. 2015. ISBN 978-80-7412-231-6
3. BAUMANN Z., *44 dopisů z tekutého moderního světa*. Praha: Sociologické nakladatelství 2019. ISBN 978-80-7419-276-0
4. BEDNAŘÍKOVÁ J., Etika bohatství a chudoby. In AMBROS P. (ed). *Nouze, chudoba, bohatství výhledy do postrestituční epochy života církvi*. Olomouc: Nakladatelství centra Aletti Refugium Velehrad-Roma s.r.o. 2015. ISBN 978-80-7412-231-6
5. BERÁNEK O., ŤUPEK P., *Dvoji tvář islámské charity*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury 2008. ISBN 978-80-7325-163-5
6. BUBER M., *Chasidská vyprávění*. Praha: Kalich 2002. ISBN 80-7017-709-8
7. DOLEŽALOVÁ A., Příběh chudoby: mezi spravedlností, milosrdenstvím a statistikou. In HLAVAČKA M., CIBULKA P. et alii, *Chudinství a chudoba jako sociálně historický fenomén*. Praha: Historický ústav, 2013. ISBN 978-80-7286-225-2

8. FOUILLOUX D., *Slovník biblické kultury*, Praha: E.W.A 1992. ISBN 80-900175-7-6
9. FRANKL V. E., *Lékařská péče o duši*. Brno: Cesta 2006. ISBN 80-7295-085
10. FRIČ P. a kol., *Dárcovství a dobrovolnictví v České republice – výsledky výzkumu NROS a AGNES*. Praha: NROS: Agnes 2001. ISBN 80-902633-7-2
11. GEREMEK B., *Slitování a šibenice: dějiny chudoby a milosrdenství*. Praha: Argo 1999. ISBN 80-7203-228-3
12. GIDDENS A., *Sociologie*. Praha: Argo 1999. ISBN 80-7203-124-4
13. HAMMÚDA A., *Zaostřeno na islám*. Praha: islámská nadace v Praze 2010.
14. HAPEREN v. M., *Holocaust a jiné genocidy*. Polanka nad Odrou: Občanské sdružení pant, 2015. ISBN 978-80-905-942-7-2
15. JOHNSON P., *Dějiny židovského národa*. Řevnice: Rozmluvy 1995. ISBN 80-85336-31-6
16. KASPER W., *Milosrdenství*. Centrum pro studium demokracie a kultury 2015. ISBN 978-80-7325-366-0
17. Korán, přeložil HRBEK I., Brno: 2006 ISBN 80-7309-992-6
18. KROPÁČEK L: *Duchovní cesty islámu*. Praha: Vyšehrad 2003. ISBN 80-7021-613-1
19. MAREŠ P., *Sociologie nerovnosti a chudoby*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. ISBN 80-85850-61-3
20. MARTÍNEK M. a kol., *Praktická teologie pro sociální pracovníky*. 2. vyd. Jabok 2010. ISBN 978-80-904137-6-4
21. MATOUŠEK O. a kol., *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0366-7
22. MATOUŠEK O., a kol. *Základy sociální práce*. Praha: Portál 2001. ISBN neuvedeno
23. MAUSS M., *Esej o daru, podobě a důvodech směny v archaických společnostech*. Praha: Sociologické nakladatelství 1999. ISBN 80-85850-77-X
24. MESSINA R., *Dějiny charitativní činnosti*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství 2005. ISBN 80-7192-859-3
25. NEWMAN J., SIVAN G., *Judaismus od A do Zet: slovník pojmů a termínů*. Praha: Sefer 1998. ISBN 80-900895-3-4

26. NOSEK B., DAMOHORSKÁ P., *Židovské tradice a zvyky*. Praha: Karolinum 2010
ISBN 978-80-246-1518-9
27. NOVÁČEK P., Chudoba a bohatství v čase civilizační proměny. In AMBROS P.
(ed), *Nouze, chudoba, bohatství: výhledy do postrestituční epochy života církvi*.
Olomouc: Nakladatelství centra Aletti Refugium Velehrad-Roma s.r.o. 2015. ISBN
978-80-7412-231-6
28. OSTŘANSKÝ B., *Malá encyklopedie islámu a muslimské společnosti*. Praha:
Libri 2009. ISBN 978-80-7277-404-3
29. PAVELKOVÁ J., *Problematika lidí v nouzi*. Praha: Univerzita Karlova v Praze,
Pedagogická fakulta 2007. ISBN 978-80-7290-338-2
30. POSPÍŠIL C. V., *Teologie služby*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství
2002. ISBN 80-7192748-1
31. PROKOP D., *Slepé skvrny*. Brno: Host, 2022. ISBN 978-80-275-1078-8
32. SEDLÁČEK T., *Ekonomie dobra a zla: Po stopách lidského tázání od Gilgameše
po finanční krizi*. Praha: 65. pole 2009. ISBN 978-80-903944-3-8
33. SOKOL J., *Člověk a náboženství: Proměny vztahu člověka k posvátnému*. Praha:
Portál 2004 ISBN 80-7178-886-4
34. STÖRING J. H., *Malé dějiny filozofie*. Praha: Zvon 1993. ISBN 80-7113-058-3
35. SVOBODA, F. *Filantropie: distanční studijní opora*. Vyd. 1. Brno: Masarykova
univerzita, Ekonomicko-správní fakulta, 2007. ISBN 978-80-210-4477-7.
36. ŠIMR K., *Trojí diakonie: Evangelická diakonie, křesťanská služba a diakonát
v perspektivě teorie sociálních systémů* Centrum pro studium demokracie a kultury
2019. ISBN 978-80-7325-480-3
37. ŠMERDA H., *Křesťanská charita v běhu věků: od počátku do doby vrcholného
středověku s přihlédnutím k situaci na jižní Moravě*. České Budějovice: Jih 2010.
ISBN 978-80-86266-39-8
38. TUREČEK B., *Světla a stíny islámu*. Praha: Knižní klub 2007. ISBN 978-80-242-
1909-7
39. WANGUOVÁ M. B., *Světová náboženství – buddhismus*. Praha: Nakladatelství
lidové noviny 1996. ISBN 80-7106-184-0

Elektronické zdroje:

1. Český rozhlas: *Hovory*. „Lidé se za svou situaci stále často stydí“, popisuje
sociální antropoložka Lucie Trlifajová. Dostupné na

- www.mujirozhlaz.cz/hovory/lide-se-za-svou-socialni-situaci-stale-casto-stydi-popisuje-socialni.antropolozka-lucie-trlifajova [vysíláno 14.6.2022]
2. Český rozhlas: *Jak vypadala dobročinnost před 100 lety*, Dostupné na www.mujirozhlaz.cz/za-starych-casu/jak-vypadala-dobrocinnost-pred-100-lety [vysíláno 6.3.2007]
 3. Český rozhlas: Šalom alejchem- Zamyšlení Leo Pavláta: Judaismus a dobročinnost. Dostupné na www.mujirozhlaz.cz/salom-alejchem/zamysleni-leo-pavlata-judaismus-a-dobrocinnost/ [vysíláno 8.3.2015]
 4. Český rozhlas: Šalom alejchem – Zamyšlení Leo Pavláta: Proč židé slaví dva svátky Tóry. Dostupné na www.mujirozhlaz.cz/salom-alejchem-zamysleni-leo-pavlata-proc-zide-slavi-dva-svatky-tory/ [vysíláno 12.6.2016]
 5. Donio: *Úspěšně vybráno – Martínek může díky Vám podstoupit léčbu v zahraničí*. Dostupné na www.donio.cz/zivot-pro-martinka
 6. Donio: *Úspěšně vybráno – Pomohli jste rodině oběti střelby na FF UK*. Dostupné na www.donio.cz/aby-mohli-jit-dal
 7. STUDIA THEOLOGICA 2016, OPATRNÝ M., MORONGOVÁ T., *Outsourcing bliženecké lásky* str. 121, Dostupné na www.studiatheologica.eu/artkey/sth-201604-0007_Outsourcing_blizenecke_lasky.php
 8. Fakulta humanitních studií., Univerzita Karlova. *Osamělost ovlivňuje délku života*. Dostupné na www.fhs.cuni.cz/FHS/2625
 9. A2LARM. *Prekariát – společenská třída v utváření: Rozhovor s ekonomem Guyem Standingem*. Dostupné na www.https://a2larm.cz/2016/05/prekariat-spolecenska-trida-v-utvareni (27.5.2016)
 10. ŠIMR K., *Sociální a charitativní práce: studijní opory pro kombinované studium*. Jihočeská univerzita, Teologická fakulta. Dostupné na www.learning.jcu.cz/pluginfile.php/374026/mod_resource/content/1/Studijni%20opora%20KCHAP.pdf

Abstrakt

Bakalářská práce se zabývá tématem dobročinnosti, jako způsobem řešení problému chudoby ve třech monoteistických náboženstvích (judaismu, křesťanství, islámu).

Nejprve je pozornost zaměřena na samotné pojmy chudoby a dobročinnosti. Chudoba je charakterizována jako nepříznivý stav. Dobročinnost je pak nástrojem ke zmírňování chudoby.

Srovnání přístupu k almužně jako jedné z forem dobročinnosti v abrahamovských náboženstvích, ukazuje jejich podobný přístup. V judaismu je dobročinnost (cedaka) projevem spravedlivého života. V Islámu je almužna náboženskou povinností (zakát). V křesťanství je dobročinnost dobrovolná, ale doporučovaná. Každé monoteistické náboženství vytváří vlastní instituce, pro zmírňování projevů chudoby a nouze. V judaismu a islámu je sociální pomoc určena především souvěrcům, v křesťanství je pomoc univerzální pro všechny potřebné.

Klíčová slova: chudoba, nouze, dobročinnost, almužna, cedaka, zakát, milosrdenství, charita

Abstract

This Bachelor's Thesis examines the topic of charity as a way of dealing with the problem of poverty in three monotheistic religions (Judaism, Christianity, Islam).

First, the focus is on the concepts of poverty and charity themselves. Poverty is characterized as an unfavourable condition. Charity is then a tool to alleviate poverty.

A comparison of the approach to almsgiving as a form of charity in the Abrahamic religions shows their similar approach. In Judaism, charity (tzedakah) is a manifestation of righteous living. In Islam, almsgiving is a religious obligation (zakat). In Christianity, charity is voluntary but encouraged. Each monotheistic religion creates its own institutions to alleviate the manifestations of poverty and need. In Judaism and Islam, social assistance is intended primarily for fellow believers; in Christianity, help is universal for all in need.

Keywords: poverty, need, philanthropy, alms, tzedakah, zakat, mercy, charity